

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De **voorzitter**: Aan de orde is het voorstel van de SP-fractie om de behandeling van het wetsvoorstel Splitsing van energiebedrijven (13212) tot nader order te schorsen. Ik verzoek de woordvoerders om hun reactie op dit voorstel te geven.

**

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Voorzitter. Onze fractie heeft op dit moment geen behoefte aan het opschorten van het debat. Wij willen graag de beraadslaging met deze minister voortzetten in tweede termijn.

De heer **Schouw** (D66): Voorzitter. Wij kunnen ons geheel aansluiten bij de opmerkingen van de vorige spreker.

De heer **Doek** (CDA): Voorzitter. De CDA-fractie heeft geen behoefte aan opschorting van de beraadslaging.

De heer **Ketting** (VVD): Voorzitter. Het moge wellicht verrassend zijn, maar het beraad van de VVD-fractie heeft uitgewezen dat wij behoefte hebben aan voortzetting van dit debat.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Voorzitter. Ik had het voorstel van de collega's van de SP-fractie graag willen opschorten tot na de tweede termijn. Wij hebben ook behoefte om ook over één punt nog een tweede termijn te houden, namelijk de mysterieuze zin van de minister over de zorgvuldige inwerkingtreding.

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter. Dit is een spannend en plechtstatig moment, zoals dat past bij deze Kamer. Wij zijn voor behandeling van het wetsvoorstel om deze zaak op te lossen met de minister.

De **voorzitter**: Ik concludeer dat een meerderheid van deze Kamer het voorstel van de SP-fractie niet steunt. Dat betekent dat wij de behandeling van het wetsvoorstel vanavond zullen vervolgen.

**

*B

!Ruimte voor de rivier!

Aan de orde is de behandeling van:

- de planologische kernbeslissing Ruimte voor de rivier (30080).

De beraadslaging wordt geopend.

De **voorzitter**: Ik heet de minister bijzonder hartelijk welkom in dit huis.

**

De heer **Eigeman** (PvdA): Voorzitter. Ik spreek deze bijdrage uit namens de fracties van GroenLinks en de PvdA.

Wij beslissen vandaag over een ruimtelijk raamwerk dat van groot belang is voor de manier waarop

een karakteristiek deel van Nederland is ingericht. Nederland Waterland. Ons rivierengebied is bij uitstek symbool voor maakbaar land, land veroverd op de natuur. Het is het soort beslissing dat past in de benadering, zoals deze Kamer die heeft gekozen in het geïntegreerde beleidsdebat over de ruimtelijke economische ontwikkeling van ons land in maart 2005. In dat debat is onder meer gesproken over het gegeven dat uiteenlopende planningshorizonten worden gebruikt voor de verschillende aspecten van het ruimtelijke beleid. Het ontbreekt aan een heldere, samenhangende visie op hoe er moet worden ingespeeld op langetermijntoewijzingen, zoals klimaatverandering, zeespiegelstijging en hoogwaterproblemen. Dat speelt ons bij deze PKB ook parten. De Kamer heeft eertijds met algemene stemmen de motie-Lemstra aangenomen, waarin de regering is verzocht -- ik citeer -- "de Staten-Generaal te voorzien van haar langetermijninvesteringstrategieën die rekening houden met de zeer lange voorbereidingstijd van grote nationale investeringen." De motie spreekt in het dictum verder van scenario's en een objectief en integraal beoordelingskader.

Een dergelijk kader ontbreekt op dit moment. In feite is de duurzaamheid van het totale pakket van maatregelen niet goed te bepalen, is de ratio van de volgtijdelijkheid in het pakket niet goed vast te stellen en lopen wij het gevaar dat een vrijbrief wordt afgegeven voor een louter technische aanpak. Niet de beschikbaarheid van bulldozers is maatgevend, maar de politieke beoordeling. De rapporten over feiten en omstandigheden die van invloed zijn op de aanpak van "Ruimte voor de rivier" buitelen over elkaar heen. Naar het oordeel van onze fracties moeten wij de ruimte houden om plannen aan te passen aan nieuwe inzichten. In het rapport "De lerende overheid" van de WRR dat in september van dit jaar verscheen, is het begrip "ongetemde problemen" cruciaal. Cognitieve zekerheid, dan wel onzekerheid bepaalt mede de mate waarin problemen tembaar zijn of niet. Het is geen schande je plannen daarop aan te passen. Dat heeft vervolgens ook consequenties voor de politieke besluitvorming en de wijze waarop daarop controle kan worden uitgeoefend door het parlement en door betrokken burgers. Dat klemt des te meer als wij de internationale context in dit debat betrekken. Het verschijnen van de Europese richtlijn Hoogwater moet gevolgen hebben voor de wijze waarop wij deze PKB uitvoeren. Ik kom daarop terug.

De PKB is nadrukkelijk een raamwerk en bepaalt het kader voor de sturing voor de komende decennia. De PKB omvat geen concrete beleidsbeslissingen. Er is geen direct bindende, planologische doorwerking. Uitvoering vergt nog een een degelijk stuk juridisch en bestuurlijk werk. Toch gaat het tegelijkertijd over ingrijpende maatregelen met grote gevolgen voor mensen die in het gebied wonen en voor landschap en natuur. De PKB heeft in de aanloopfase dan ook veel reacties opgeroepen. Alvorens daar dieper op in te gaan, wil ik eerst enkele opmerkingen kwijt over het proces van besluitvorming richting de Kamer.

De PKB is op 7 juli 2006 door de Tweede Kamer vastgesteld. Wij hebben in deze Kamer begin september de procedure vastgesteld en afgesproken dat wij op 14

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

november, vandaag dus, tot plenaire behandeling zouden komen, niet wetende van de hectiek van de splitsingswet. Op 19 september ontvingen de burgers van Lent een brief, waarin letterlijk staat dat de besluitvorming over de PKB is afgerond. Op 25 september 2006 tekenden de heren Keijts, DG Rijkswaterstaat, en Dierikx, DG Water, de zogenoemde programmaopdracht voor de planstudie, aldus de berichtgeving op de website www.ruimtevoordevier.nl. Die opdracht behelst afspraken over de planstudiefase en ondersteunt de uitvoering van de circa 40 maatregelen uit de PKB Ruimte voor de Rivier. Voortvarendheid is te loven, maar naar de burgers toe wordt de indruk gewekt alsof de besluitvorming door deze Kamer er niet meer toe doet. Dat gevoel wordt nog versterkt als wij kijken naar de antwoorden in de Memorie van Antwoord. Die zijn mager, onvolledig en geven de indruk van: shift-kopieer. Deze wijze van handelen suggereert een zeker *dédain* naar deze Kamer, een vorm van "contempt of parliament", zoals de Engelsen dat noemen. Ik wil van de minister weten of de behandeling vandaag nog enige zin heeft of dat de antwoorden inzake deze eerste termijn al klaar liggen en ik bij van wijze van spreken nu beter kan stoppen. Het antwoord op deze vraag reikt verder dan dit debat. De PKB is zowel een abstractie, waarin een vergezicht wordt neergezet, als een pakket van maatregelen, waarvoor nog nadere studie verricht moet worden en nadere bestuurlijke en juridische procedures gevoerd moeten worden. Denk bijvoorbeeld aan de Wet Milieubeheer. Burgers zijn daarvan afhankelijk. Als die uitwerking moet plaatsvinden onder de doem van het beeld dat het allemaal al geregeld is, dan is dat slecht voor het vertrouwen van burgers in de democratie. Het lijkt erop dat voor de uitvoering nauw zal worden samengewerkt met decentrale overheden. Met name provincies krijgen een zware rol. Die rol moet niet belast worden met een vergroting van de vertrouwenskloof met boeren en burgers.

Onze fracties juichen het toe dat er in de uitwerking van het proces ruimte voor de decentrale overheid wordt geschapen; de procesvoering kan zo meer op maat gemaakt worden. Dit vereist tegelijkertijd aandacht voor de samenhang. Wij hebben bij de schriftelijke voorbereiding aandacht gevraagd voor het Rivierengebied als ruimtelijke eenheid, wat tot een samenhangend pakket op het gebied van veiligheid en ruimtelijke kwaliteit zou kunnen leiden. Voorts hebben wij aandacht gevraagd voor de bescherming van het totaal van het Rivierengebied als nationaal landschap. Het antwoord op onze vragen is teleurstellend. Ik vraag de minister, alsnog aan te geven op welke wijze nu de samenhang bewaakt wordt, mede in het licht van het gegeven dat decentraal meer ruimte gemaakt wordt. Ik vind de kale verwijzing naar de Nota Ruimte te mager; het gaat om de visie van de regering en ik mag van deze minister toch verwachten dat zij een opvatting formuleert over de kansen die een benadering vanuit het landschapsbeleid biedt, ook voor haar beleid.

Ruimte voor de Rivier is noodzakelijk, onder meer omdat meer smelt- en regenwater ons land binnenstroomt. In oude tijden is er ook sprake geweest van fluctuaties, maar nu speelt het gedrag van mensen een veel

grotere rol. In het voorlopig verslag is hierop gezinspeeld door een relatie met het klimaatbeleid te leggen. In feite is het zo dat hoe beter wij slagen in het terugdringen van de uitstoot van CO₂, des te minder zwaar wij hoeven in te grijpen in de loop van rivieren. In de communicatie is wat ons betreft te weinig aandacht besteed aan dit aspect. De oproep van Blair en Balkenende om de krachten te bundelen om de uitdagingen van klimaatverandering in Europa samen op te pakken kan zó vertaald worden naar het programma Ruimte voor de Rivier. De discussie over de hoeveelheid water die bij Lobith en Maastricht binnenkomt, wordt naar ons idee losgemaakt uit de context van het milieubeleid. Dit maakt de discussie op voorhand moeilijker. Ook hierbij is meer oog voor samenhang van belang.

Dit geldt ook voor het reconstructiebeleid en het beleid inzake de inrichting van het landelijk gebied. Meer oog voor samenhang vergroot de kansen op een beter draagvlak. Verkoking als gevolg van de wijze van organiseren door de overheid is fnuikend voor een heldere relatie met betrokken burgers. Zij zijn terecht niet geïnteresseerd in en hebben geen boodschap aan de doolhoven van de bureaucratie.

In juni van dit jaar is in EU-verband een politiek akkoord bereikt over de Hoogwaterrichtlijn, in maart 2007 volgt de vaststelling onder Duits voorzitterschap. In de beantwoording van de vragen hierover stelt de regering dat deze richtlijn geen directe gevolgen heeft voor de PKB Ruimte voor de Rivier. Het is maar hoe je ernaar kijkt. Het principe van niet afwentelen biedt in theorie kansen, aldus de memorie van antwoord, voor het beperken van de toestroom van water vanuit Duitsland en België. Als er van die kansen gebruik gemaakt wordt in een modelmatige benadering – de theorie van de hoeveelheden van 16.000 - 18.000 m³/s bij Lobith – kunnen wij op een andere wijze omgaan met de veiligheidsrisico's en met de gevolgen voor de ruimtelijke kwaliteit. Wij kunnen door goed gebruik te maken van het instrumentarium van de Hoogwaterrichtlijn bij een veel actievere samenwerking met Duitsland, België en Frankrijk over andere beleidsperspectieven en alternatieven praten. Het is een kans om Europa in een ander daglicht te zetten. Wij moeten deze kans grijpen, want het is niet uit te leggen dat wij in Nederland miljoenen euro's uitgeven omdat wij met de bureaus niet tot zaken kunnen komen. En het is zeker niet uit te leggen omdat wij gezamenlijk profijt kunnen halen uit deze samenwerking. De hoeveelheid water die de Rijn en de Maas af komt zakken, en de snelheid waarmee dat gebeurt, kan bovenstrooms worden beïnvloed. Het is voor mij helder dat het beter is om dit niet af te dwingen, omdat dit bij Europese samenwerking sowieso niet goed werkt. Maar het schept wel een kader, ook rechtskundig, om met name met Duitsland stappen te kunnen zetten om de hoeveelheid water die per seconde Lobith passeert, zodanig terug te dringen dat de meest ingrijpende maatregelen opnieuw afgewogen kunnen worden. Dit betekent dat wij ook in juridische zin met de Hoogwaterrichtlijn zo nodig de druk op Duitsland zouden kunnen verhogen. Het kost wat meer tijd, maar daarin investeren kan later een hoop extra kosten voorkomen. De uitwerking van de Hoogwaterrichtlijn past niet in de fasering die is uitgezet voor de PKB, waarin het

jaar 2015 zo belangrijk is. Kan de minister aangeven hoe zij aankijkt tegen een wat andere fasering waarmee meer profijt getrokken kan worden van de uitwerking van Hoogwaterrichtlijn? Welke risico's zou dit met zich meebrengen? En zijn in de afweging van die risico's andere mogelijkheden voor rivierverruiming denkbaar? Naar het oordeel van onze fracties is de uitvoering van een aantal maatregelen met een ingrijpend karakter aan nadere voorwaarden te binden aan de hand van de mogelijke effecten van afspraken op internationaal niveau. Het gaat ons er niet om, de effecten van het klimaatbeleid op de hoeveelheden water te relativiseren. Als voormalig bestuurder van het Rivierenland, in 1995 voor de eigen gemeente Culemborg verantwoordelijk voor de evacuatie van 25.000 mensen, weet ik wat waterhoogten kunnen doen.

Dat speelt in de periode eind januari, begin februari in de beleving van mensen nog steeds een rol. Toch is duidelijk dat een maatgevende afvoer van 18.000 m³/s twijfels oproept. Ik verwijs naar een artikel uit De Telegraaf waarin de hoogleraar waterstaatsgeschiedenis Van de Ven, lid van het expertisecentrum waterkeren, werkgroep rivieren, beargumenteert waarop die twijfels gebaseerd zijn. Het is niet vanwege het feit dat het wel meevalt, maar vanwege bewegingen bovenstrooms. Hij toont mijns inziens aan dat het peil van 18.000 m³/s bij Lobith niet gehaald kan worden en zelfs 16.000 m³/s niet, omdat bij die hoeveelheden de waterkeringen stroomopwaarts in de Rijn het al begeven hebben, zelfs met het pakket van maatregelen dat de Duitsland zich tot 2020 heeft voorgenomen. Kent de minister deze opvattingen? Hoe kijkt zij er tegenaan en welke gevolgen zouden zij moeten hebben voor de thans voorgestelde aanpak?

De PKB omvat meerdere stevige ingrepen. Mijn fractie hoeft niet elke interventie weer afzonderlijk te wegen. Dat is niet onze rol. Wel kijken wij kritisch naar de kwaliteit van het proces en naar de noodzaak van zware ingrepen. Ik heb eerder geconstateerd dat de PKB een mix van abstract en concreet is. Dat maakt het lastig om de interdependentie van maatregelen te wegen. Veel maatregelen vragen nog nadere studie en de effecten zijn niet allemaal even helder bij het uitzetten van deze PKB. De fasering in de besluitvorming is ook van belang om nadere afweging mogelijk te maken. Ik verwijs in de eerste plaats naar de planvorming bij Zutphen waar de stuurgroep IJsselsprong momenteel hard werkt aan alternatieven voor dijkverleggingen, waarmee meer integrale oplossingen mogelijk worden. Wij dringen er op aan, in de planvorming ruimte te laten voor nieuwe inzichten en het werk van de partners in de regio een serieuze kans te geven.

Wij vinden dat zeker ook van belang voor de Hoogwatergeul Veessen-Wapenveld. Ik ben in het gebied geweest en heb de mogelijke effecten op mij laten inwerken. Er komt over een afstand van enkele kilometers een virtuele rivier te liggen: twee dijklichamen van zeven meter hoog met een tussenliggend gebied dat bij een bedreigend hoge waterstand onder water gezet wordt. Het gebied wordt leeggemaakt. Huizen, stallen en dergelijke gaan weg, verbindingswegen worden onderhoudsarm en cetera. Boeren mogen hun grond, grasland, wel houden, maar bedrijven worden verplaatst. Veel is nog onduidelijk,

behalve dat het landschap, het open gebied waarin Veluwerand en Rivierenlandschap in elkaar overlopen, grote veranderingen ondergaat. De bedrijfsvoering wordt moeilijker door de aanleg van dijken en het gebrek aan verbindingswegen en de waarde van de grond daalt omdat er altijd onzekerheid is over het mogelijk onderzetteren van het gebied. Bovendien liggen tussen de oude en de nieuwe dijken de twee gehuchten Veessen en Vorchten, die als het ware op een eiland komen te liggen als het water de groene rivier instroomt. Het veiligheidsgevoel van betreffende inwoners komt dat niet ten goede. Kan de minister ingaan op de risico's door de aanleg van de geul en op de aspecten van faalkansen bij inlaat en uitlaat? Hoe kijkt de minister aan tegen deze risico's in relatie tot het huidige risiconiveau? Het gaat om ongeveer 1000 mensen en zo'n 35 veebedrijven, waarvan er daadwerkelijk negen tot elf moeten verdwijnen. Extra schrijnend is dat het hier gaat om een kerngebied uit de MKZ-crisis, waardoor al een koude sanering heeft plaatsgevonden. Het steekt dan dat de effectbeschrijving voor de landbouw wat beperkt is, zeker omdat de kwaliteit als landbouwgebied onomstreden is. In de planvorming wordt uitgegaan van behoud van eigendom en gebruik door de boeren die nu nog in het gebied zitten. Zij worden gecompenseerd voor de lasten van de veranderingen. Hoe ver gaat die compensatie? Welke afspraken over vergoedingen zijn er te maken? Wat heeft de regering ervoor over om een gebied dat hoge kwaliteit heeft voor de grondgebonden landbouw -- zie het reconstructiebeleid -- waar unieke kansen liggen voor verweving van landbouw, natuur, landschap en wonen, op te geven en te bestemmen als groene rivier. Is het dat allemaal waard en is het niet beter alternatieven te bezien?

In feite is de uitdrukking "groene rivier" een verhullende term. Het klinkt veelbelovend maar de werkelijkheid is minder fraai. Het is ook niet nieuw. Ik citeer Van der Wouds Het lege land over de geschiedenis van de ruimtelijke ordening in Nederland in de negentiende eeuw, tussen 1798 en 1848. Hij spreekt van een restauratieplan voor de grote rivieren van Cornelis Velsen, noemt deze plannen "een intelligente en subtiële manipulatie" en spreekt van een aanpak "gebaseerd op het inzicht in en respect voor het karakter van een waterstroom - de 'waterbeweegkunde' - ". Hij ziet een sterk contrast met de oplossing die uiteindelijk gekozen is door een staatscommissie in 1825: "de overlaat won - een verlaagde plek in een dijk waarover de rivier bij extreem hoog water kon wegvloeien in een traverse of 'groene rivier', een onbewoond gebied met louter grasland tussen lage kaden, dat als een tijdelijk reservoir kon dienen." Hij vergelijkt vervolgens die oplossing met "de aderlating van een ziekte" en spreekt van symptoombestrijding. Tot slot uit dit overigens ook verder zeer lezenswaardige boek een citaat uit kritische rapporten van rivierkundigen uit die tijd: "Alle zogenaamde verlaagde dijken, overlaten of duikeldammen, zyn schadelyk en rivier bedervende".

Wij moeten niet in geschiedenis blijven hangen, maar er wel van willen leren, zeker omdat commentaren van hedendaagse critici op de gekozen, vooral technisch hoogwaardige oplossingen sporen met de door Van der Woud beschreven negentiende-eeuwse praktijk. We maken ons inziens te weinig gebruik van de eigen mogelijkheden

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

van de rivier en willen vooral robuust bouwen. Ik verwijs naar een memorandum van Van der Ven, die onder meer stelt dat "beteugeling van een levende rivier bijzonder ingewikkeld is". Hij verwijst daarbij naar de praktijk van de maatregelen in het kader van de Maaswerken.

De opvattingen in "Het Lege Land" spreken ons aan. De stroom van de huidige rivier moet leidend zijn bij oplossingen. Je kunt de optie van de hoogwatergeul openlaten. Dat kan, want het gebied blijft landbouwgebied en dus leeg. Er worden geen huizen gebouwd en er komt geen nieuwe industrie. Wij bepleiten nader onderzoek te doen naar andere mogelijkheden, zoals het benutten van afspraken internationaal. Dat kan zonder de veiligheidsnorm te schenden, want de IJssel kan nu 16.000 m³ per seconde hebben. Aan de wettelijke norm voor 2015 wordt dus voldaan, als wij een aantal maatregelen hebben genomen. De geul is alleen nodig om de 18.000 m³ per seconde te halen. Dat kan in de tijd gezien anders gepland worden en bovendien zijn er meer opties, waarvoor dan ook meer studietijd is. Buitendijkse oplossingen hebben onze voorkeur; oplossingen die minder belastend zijn voor de omgeving. Vergraving van uiterwaarden en meestromende geulen leveren nieuwe kansen voor natuur. Het levert bovendien een generatie boeren tientallen jaar extra en vergroot dus de kans dat de bedrijven langer voortbestaan. Dat spoort met de informatie uit het reconstructiebeleid, waarin het gebied als een hoogwaardig gebied voor grondgebonden landbouw is getypeerd en met het in stand houden van het landschappelijk waardevolle overgangsgebied tussen Veluwe en Rivierengebied. Is de minister bereid om de uitvoering van de Hoogwatergeul te heroverwegen en op te schorten, alsmede nadere studie te verrichten aan de hand van alternatieven en aan de hand van de mogelijke uitwerking van de Hoogwaterrichtlijn? Afhankelijk van het antwoord overwegen wij met anderen een initiatief in de vorm van een motie op dit punt.

Wij hebben al even stilgestaan bij de interdependentie en bij de volgtijdelijkheid van het pakket van maatregelen. Wij stellen vast dat ook bij de problematiek van bouwgrondstoffen het noodzakelijk is naar de afstemming van procedures en projecten in de tijd te kijken. Mijn fractie heeft daarover, net als andere partijen, vragen gesteld. De memorie van antwoord is ook op dit punt teleurstellend en in feite niet meer dan een letterlijke herhaling van een passage uit deel 3 van de PKB. Er wordt niet of nauwelijks ingegaan op de gesignaleerde problematiek. Kern is dat er nauwelijks bruikbare klei voor keramische toepassingen vrijkomt. Dat lijkt onjuist, want het gaat onder meer om een territoir waarvoor reeds vergunningen zijn uitgeven om klei af te graven voor de keramische industrie. Wij hechten aan een zorgvuldig beheer van grondstoffen, zoals in de Nota Ruimte is vastgelegd. Daarvoor is het noodzakelijk dat er afstemming plaatsvindt in vergunningverlening en dat er flexibiliteit in vergunningen wordt ingebouwd, zodat de winning van klei kan worden versneld dan wel vertraagd. Dat is belangrijk, want elke kubieke meter die vergraven wordt, betekent in principe meer ruimte voor de rivier en betekent ook dat bij het stellen van eisen aan dat soort werk meer ruimte voor de natuur kan ontstaan. Wij verzoeken de regering dan ook te bevorderen dat bij de uitvoering van bestaande vergunningen en de afhandeling

van vergunningaanvragen de nodige flexibiliteit wordt betracht in die zin dat, vooruitlopend op de formele start van de uitvoering van de PKB Ruimte voor de rivier, reeds die werkzaamheden kunnen plaatsvinden die niet strijdig zijn met de uiteindelijke planvorming om te voorkomen dat schaarse grondstoffen verloren gaan.

Dit brengt mij bij het slot van onze bijdrage in deze eerste termijn. Wij wijzen er nog eens op dat het belangrijk is aan te sluiten op lopende projecten, dat geprobeerd wordt werk met werk te maken, zoals dat in de waterstaatswereld heet. Wij bepleiten oog te houden voor draagvlak bij medeoverheden en bij burgers, oog te houden ook voor samenhang. Wij dringen er bij de regering op aan geen rigide planning te hanteren en ruimte te houden voor nieuwe inzichten. Wij dringen er ook op aan zowel de Eerste als de Tweede Kamer met regelmaat te rapporteren over de uitvoering. Dat geldt zeker ook voor de wijze waarop de regering uitwerking wil geven aan de Europese richtlijn Hoogwater en de gevolgen die dat heeft voor maatregelen ter zake van de maatgevende afvoer van de hoeveelheden per seconde bij Lobith. Het kan goed zijn om de natuur een handje te helpen. Beter is het nog om in te spelen op de variaties die de natuur biedt om ons te helpen. Wij wachten het antwoord van de regering met bijzondere belangstelling af.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Voorzitter. Er was eens een vrouwtje dat was niet wijs, zij bouwde haar huisje op het ijs...

Veiligheid en ruimtelijke kwaliteit zijn de belangrijkste doelstellingen van Ruimte voor de Rivier, de PKB die wij vandaag bespreken. De dreigende overstromingen van 1993 en 1994 hebben Nederland gewezen op de noodzaak, de veiligheid van het rivierensysteem op orde te brengen. Mede door recente overstromingen in Zuid-Duitsland, Zwitserland, Roemenië en New Orleans is er ook bij bevolking en politici draagvlak voor ingrijpende maatregelen. Toch kan mijn fractie zich niet aan de indruk onttrekken dat sommige van de voorgestelde maatregelen niet tot stand zijn gekomen vanuit een voldragen, onderbouwde visie. Eerder lijkt hieraan een tunnelvisie ten grondslag te liggen.

Maatgevend voor het maatregelenpakket in de PKB is dat het rivierensysteem uiterlijk in 2015 een Rijnafvoer bij Lobith van 16.000 m³/s en een Maasafvoer bij Borgharen 3800 m³/s moet kunnen verwerken. Deze niveaus zijn wettelijk verankerd. In de toekomst -- het jaar 2050 wordt genoemd -- verwacht men een verdere stijging van de rivierenafvoer tot 18.000 m³/s bij Lobith en 4600 m³/s bij Borgharen, plus een verdere zeespiegelstijging. Op de verwachte afvoer van 18.000 m³/s zijn een aantal aanvullende maatregelen geënt die bij de getroffen burgers op weinig sympathie kunnen rekenen en waarbij door experts nogal wat vraagtekens zijn geplaatst. Ik doel op het maatregelenpakket dat de Noordwaard, Lent en Veessen-Wapenveld betreft. De minister zegt hierover dat ter plaatse in 2015 meer wordt bereikt dan strikt noodzakelijk lijkt te zijn om aan de wettelijke norm te voldoen, maar dat de maatregelen nodig zijn om te voorkomen dat in de toekomst, na 2015, elders meer of andere maatregelen nodig zijn. Hoe sterk staat de minister met een pakket dat niet stoelt op een wettelijke norm? Hoewel mijn fractie

zich kan vinden in het uitgangspunt dat de lange termijn sturend moet zijn voor de korte termijn, moet geconstateerd worden dat de maatschappelijke kosten voor de aanvullende maatregelen hoog zijn en dat de noodzaak daartoe onvoldoende gemotiveerd is.

Ik ga nader in op die maatschappelijke kosten. Door de ingrepen die in Veessen-Wapenveld en ook in de Noordwaard zijn gepland, worden cultuurhistorische, landschappelijke en recreatieve waarden vernietigd, en dat alles voor een slecht onderbouwd scenario van 18.000 m³/s in 2050. Ik kan mij wel indenken dat veel burgers gebruik hebben gemaakt van de mogelijkheid tot inspraak. In Veessen-Wapenveld waren dat er volgens de memorie van antwoord 916. In dezelfde memorie van antwoord schrijft de minister dat 861 daarvan identiek waren. Het zegt iets over het ontbrekende draagvlak in Veessen-Wapenveld en het is niet wijs van de minister om dit te bagatelliseren. De ons vandaag uitgereikte petitie onderstreept de zorgen van de plaatselijke bevolking nog eens. Mijn fractie vindt dat maatregelen die zo ingrijpend zijn als de genoemde, alleen uitgevoerd mogen worden als de noodzaak ertoe voldoende is onderbouwd. De plaatselijke bevolking en het parlement hebben daar recht op.

Als rechtvaardiging voor de aanname van een volume van 18.000 m³/s dat per 2050 bij Lobith verwerkt zou moeten worden en waarop de extra maatregelen zijn gebaseerd, wordt door het ministerie verwezen naar de klimaatscenario's van het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). Uitgegaan wordt van het somberste van de drie gepresenteerde scenario's. Klimaatverandering mag zich in de warme belangstelling verheugen van veel, zeer diverse soorten wetenschappers. Er is een wereldwijde discussie aan de gang waarin wetenschappelijke argumenten verweven zijn met politieke opvattingen en geloofsovertuigingen. Hoe meer kennis wij verwerven over klimaatverandering, des te tegenstrijdiger de kennis. Hoe tegenstrijdiger de kennis wordt, des te stelliger wordt de eigen geloofsrichting omarmd en de overtuiging van anderen naar het rijk der fabelen verwezen. Op deze manier kan een tunnelvisie ontstaan. Is het mogelijk dat het, nu wij alle pijlen gericht hebben op een opwarming van ons land met alle gevolgen voor wateroverlast en zeespiegelstijging van dien, door het verleggen van de warme Golfstroom juist veel kouder wordt? Is het niet logischer om in plaats van het rigide kader met het opofferen van extra evident waardevolle ruimte op grond van één maatgevende hoogwaterafvoer, te kiezen voor het inbouwen van flexibiliteit, opdat wij snel kunnen reageren op wat zich voordoet?

Wat is eigenlijk de exacte relatie tussen de maatgevende hoogwaterafvoeren en de IPCC-scenario's en op grond van welke argumenten is uit het spectrum van mogelijkheden gekozen voor het somberste scenario? Waarom zijn alle tegenargumenten en alternatieve plannen buiten de orde geplaatst?

Een andere reden om meer flexibiliteit in te bouwen, is het feit dat deskundigen er op grond van kennis over de Rijn in Duitsland op hebben gewezen dat het fysiek onmogelijk zal zijn dat de afvoer in de Rijn bij Lobith inderdaad tot 18.000 m³ per seconde zal toenemen. Al bij een afvoer van 11.000 m³ tot 16.000 m³ overstromen

de dijken in Duitsland en raken binnensteden geïnundeerd. Aangezien de Duitsers dat willen voorkomen, wordt ook daar gewerkt aan Ruimte voor de rivier. De maatregelen daar zijn echter niet verdisconteerd in onze nationale modellen. Wat dat betreft, is er sprake van een echte blokkendoos. Daar komt nog bij -- collega Eigeman wees daar al op -- dat als de EU-hoogwaterrichtlijn in 2007 wordt aangenomen, lidstaten om het overstromingsrisico te beheersen, alleen maatregelen mogen nemen die niet leiden tot een toename van het overstromingsrisico in de buurlanden. Dan is er een verbod op afwenteling en een gebod om in de stroomgebieden samen te werken. Er moet dus overleg met de burens plaatsvinden.

In deze PKB staat de veiligheidsdoelstelling voorop. Veiligheid wordt gezien als resultaatsverplichting en ruimtelijke kwaliteit als inspanningsverplichting. Het was voor mij een openbaring om te ervaren hoe het waterbeleid en het ruimtelijke beleid op de schaal van Nederland minimaal samenwerken en maximaal langs elkaar heen werken. Op 30 oktober bespraken wij in dit huis de nieuwe Wet op de ruimtelijke ordening. Wat zou het niet mooi zijn als de principes van de WRO waren gelegd op de Nota Ruimte. Dan was het rivierengebied opgenomen in de ruimtelijke hoofdstructuur en was een restrictief beleid gevoerd. Dan was er sprake van een duidelijke integrale benadering van water- en ruimtegebruik. Ik zou overigens nog niet zo snel de vraag kunnen beantwoorden of de sturingsfilosofie nu is dat wat decentraal kan ook decentraal gedaan moet worden, zoals in de Nota Ruimte is verwoord, of dat de regie centraal ligt, zoals deze PKB lijkt uit te stralen. Ik hoor hierop graag een reactie van de minister.

Via spotjes in het reclameblok op tv wordt de burger overtuigd van de ernst van de situatie van het wassende water. Boeren kijken blij en opgelucht als zij het land dat zij van hun vader hebben geërfd, mogen verkopen aan Rijkswaterstaat en Peter Timofeeff ligt met kleren aan in bad. Het ministerie lijkt met het devies "angst scheidt draagvlak" reclame te maken voor de goede zaak. Wij vinden echter dat het debat nog onvoldoende open en transparant gevoerd is en dagen de minister dan ook uit om de risico's en onzekerheden niet weg te moffelen en ons vandaag duidelijk te maken dat haar huisje niet op ijs is gebouwd. Met andere woorden, zij moet duidelijk maken dat aan de PKB Ruimte voor de rivier een weloverwogen en goed doordacht fundament ten grondslag ligt. Wij zien uit naar de reactie van de minister. Wij vinden het trouwens leuk dat wij kunnen debatteren met een minister die het senatorschap ambieert en die een staatssecretaris vervangt.

De heer **Walsma** (CDA): Voorzitter. Wij spreken vandaag over de Planologische kernbeslissing Ruimte voor de rivier. Het gaat hierbij niet alleen om het duiden van de noodzaak van het nemen van maatregelen, maar ook om de vraag hoe om te gaan met de onzekerheden in de toekomst. In de afgelopen eeuwen is veel ruimte aan de rivieren ontnomen, met als gevolg dat de rivieren zijn ingeklemd tussen dijken die in de loop der tijd steeds hoger zijn geworden. Om de veiligheid ook voor de lange termijn te garanderen, moet er, terecht, een andere koers gevolgd worden. Daar is geen verschil van mening over. Uit

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

klimaatstudies van onder meer het KNMI weten wij dat in de toekomst meer neerslag te verwachten is en dat de rivieren, omdat wij in een deltaland leven, meer water te verstouwen zullen krijgen.

Er wordt nu gekozen voor meer ruimte voor de rivieren. Het belangrijkste discussiepunt bij de PKB is de afvoernorm. In het maatregelenpakket wordt uitgegaan van twee normen, namelijk 16.000 m³/sec en 18.000 m³/sec. De staatssecretaris heeft de 18000 m³/sec als strategische reserve aangeduid en heeft toegegeven dat deze niet duidelijk te onderbouwen is. Ik kom hier straks op terug.

Grensoverschrijdende samenwerking is nodig om ervoor te zorgen dat de juiste maatregelen worden getroffen om het overstromingsrisico zowel beneden- als bovenstrooms te verkleinen. Er moet daarom worden ingespeeld op de Kaderrichtlijn Water en de Hoogwaterrichtlijn van de EU door met de bovenstroomse landen afspraken te maken.

Het kabinet heeft besloten de bescherming tegen overstromingen uiterlijk in 2015 op het vereiste niveau te hebben. Dit is de korte termijn doelstelling. Zoals gezegd kiest het kabinet voor een accentverschuiving, en wel van dijkverbetering naar rivierverruiming. Dijkverbeteringen worden alleen uitgevoerd wanneer andere maatregelen niet mogelijk dan wel niet financieerbaar zijn. Verder wordt de ruimtelijke kwaliteit in het riviergebied in acht genomen.

De CDA fractie heeft al laten weten akkoord te kunnen gaan met deze alternatieve strategie. Wij delen de mening van de regering dat met deze aanpak bedreigende hoogwaterstanden zo veel mogelijk worden voorkomen. Met enkele dijkverhogingen en dijkversterkingen kunnen de problemen helaas niet meer worden opgelost.

Wij hebben naar aanleiding van dit wetsvoorstel nog wel een aantal vragen gesteld en wij danken de minister voor de memorie van antwoord. Na behandeling in deze Kamer kan met de uitwerking worden begonnen. Ik was dan ook verbaasd toen ik een brief van Rijkswaterstaat, gedateerd 19 september 2006, gericht aan de inwoners van Lent, onder ogen kreeg, waarin staat: "met het besluit van de Tweede Kamer is een periode van positieve discussies en besluitvorming afgerond" en verder "Na het besluit van de Tweede Kamer heeft de staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat de gemeente Nijmegen gevraagd de rol van initiatiefnemer voor dit project op zich te nemen". Alsof er geen Eerste Kamer bestaat!

Ik wil graag een antwoord van de minister op de vraag hoe het heeft kunnen gebeuren dat zo'n brief voor de behandeling van dit wetsvoorstel in de Eerste Kamer is verstuurd naar de betrokken inwoners van Lent.

Op een aantal zaken wil ik namens mijn fractie nog nader ingaan. Uiteraard betreft dit de mogelijke Rijnafvoer van 18000 m³/sec en de Maasafvoer van 4600 m³/sec. De staatssecretaris heeft tijdens het debat in de Tweede Kamer al laten weten dat deze hoeveelheden niet hard te maken zijn en dat dit beschouwd moet worden als een strategische reserve. Ook in de memorie van antwoord schrijft de minister dat volgens de huidige inzichten verdergaande klimaatveranderingen ertoe kunnen leiden dat wij met hogere afvoeren te maken krijgen dan de norm van 16000 m³/sec.

Ik heb naar aanleiding van dit antwoord toch maar even gekeken naar de nieuwe klimaatscenario's die het KNMI in mei jongstleden heeft aangeboden aan staatssecretaris Schultz. Het gaat dan om het mogelijke klimaat rond 2050. Daaruit blijkt dat de verschillen tussen nu en 2050 in de meeste gevallen nog binnen de huidige variatie van jaar op jaar liggen. Dat wil zeggen dat wij niet te maken krijgen met compleet andere zomers en winters. Wel zullen uitzonderlijke zomers en winters wat vaker voorkomen. Wat de neerslag betreft neemt de intensiteit van de extreme buien toe, maar daar staat tegenover dat het aantal dagen met regen in de zomer aanzienlijk zal afnemen, waardoor de frequentie van de extreme buien niet veel zal veranderen.

De directeur-generaal de heer Keijts laat in het blad Waterspiegel van oktober 2006 weten: "Wij baseren ons op scenario's, zeker weten doe je het niet. Wel weten wij dat het wat extremer wordt; droogte, temperatuur, zeespiegelstijging. Maar hoe het precies met de afvoer en de neerslag gaat is een aspect dat we constant zullen moeten monitoren."

Hoe dan ook is 18.000 m³/sec niet meer dan een scenario of een aanname. Veel deskundigen, zoals prof. dr. G.P. van de Ven, emeritus hoogleraar Waterstaatsgeschiedenis, zijn het niet eens met de norm 18.000 m³/sec.

Hij is de mening toegedaan dat ook als de klimaatverslechtering zal plaatsvinden er nooit meer dan 15.500 m³/sec bij Lobith zal binnenstromen. Dit is vooral gebaseerd op de studie van Rijkswaterstaat en de provincie Gelderland, waarin is aangetoond dat boven de 12.000 m³/sec bij Lobith in Duitsland overstromingen zullen optreden tengevolge van dijkdoorbraken.

De afvoer bij Lobith neemt hierdoor af. Desondanks wil de regering op een aantal locaties, zoals de Noordwaard, Lent en Vaassen-Wapenveld, maatregelen treffen op grond van 18.000 m³/sec en wel om te voorkomen dat eventueel na 2015 nog meer of andere maatregelen getroffen moeten worden.

De CDA-fractie kan wel wat begrip opbrengen voor dit standpunt, maar beseft dat dit enorme gevolgen heeft voor de agrariërs en de bewoners in die gebieden. De heer Eigeman heeft dit al uitvoerig toegelicht. De weerstand tegen de geplande hoogwatergeul met de twee dijken in dit fraai, open gebied is zeer groot. Niet alleen bij de bewoners, maar ook bij de gemeente Heerde, het waterschap Veluwe, LTO Noord, de Veluwecommissie en de VROM-raad. Op basis van de huidige kennis stellen wij dan ook de vraag of het uitgangspunt van 18.000 m³/sec met de betreffende investeringen en de gevolgen daarvan wel te verantwoorden is. Wij hebben daar grote moeite mee. Als het om overstromingskansen gaat van een keer in de zoveel duizend jaar, waar hebben wij het dan over? De onzekerheden van deze maatregelen zouden naar ons oordeel beter in beeld gebracht kunnen en ook moeten worden.

Een belangrijk punt in dezen is de EU-Hoogwaterrichtlijn. De verwachting is dat die in de eerste helft van 2007 zal worden aangenomen. Het is een kaderrichtlijn waarbij de invulling van de plannen geheel aan de lidstaten wordt overgelaten. Het schrijft geen normen voor en laat de uitwerking over aan de lidstaten, zo schrijft de minister in de memorie van antwoord. Omdat

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

wij in een benedenstroomsland wonen zijn wij kwetsbaar. In de richtlijn is het niet-afwentelenprincipe opgenomen wat, zo schrijft de minister, in theorie kansen voor Nederland biedt als het gaat om het beperken van instroom van water vanuit Duitsland en België. De minister geeft ook duidelijk aan dat maatregelen die sinds het hoogwater in 1993 en 1995 in Duitsland en België zijn genomen geen groot reducerend effect op de afvoer en bijbehorende waterstanden bij onder meer Lobith hebben.

Artikel 8 van de EU-richtlijn geeft aan dat de lidstaten de overstromingsrisicokaarten in 2013 voltooid moeten hebben. Vraag aan de minister: Zou het niet een veel betere werkwijze zijn om de maatregelen in Europees verband te bespreken en daarbij het gehele stroomgebied van de Rijn te betrekken? Wellicht ontstaat dan de mogelijkheid dat er in plaats van de hoogwatergeul een beter initiatief ontwikkeld wordt.

Ten slotte nog dit. De kosten van het voorgestelde maatregelenpakket worden geraamd op 2,2 mld. Slechts 100 mln. wordt bijgedragen door de EU. De minister schrijft in de memorie van antwoord dat in de PKB een taakstellend budget van 100 mln. voor de EU-subsidies is opgenomen. Vraag aan de minister: Had dit niet meer moeten zijn dan wel kunnen zijn?

Zoals bekend is de Stuurgroep IJsselsprong in opdracht van de provincie Gelderland en een aantal gemeenten bezig, de grootschalige gebiedsontwikkeling rond Zutphen, Brummen en Voorst in beeld te brengen inclusief de hoogwaterproblematiek en de ruimtelijke kwaliteit. Nu dit onderzoek gaande is, kan er naar ons oordeel niet al gekozen worden voor dijkverleggingen zoals de PKB dat aangeeft. Wij willen graag van de minister horen hoe hiermee omgegaan wordt.

De heer **Van den Berg** (SGP): Mevrouw de voorzitter. Ik voer het woord namens de fracties van de SGP en de ChristenUnie.

Bij deze PKB is er sprake van een dubbele doelstelling: bescherming tegen hoog water en het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit in het rivierengebied. Hierbij staat terecht de veiligheid voorop. De PKB geeft eveneens aan dat bescherming tegen hoog water niet alleen door middel van technische maatregelen kan worden aangepakt. In voorkomende gevallen dienen rivieren ook meer ruimte te krijgen. Onze fracties zijn van oordeel dat technische maatregelen zoals dijkverhogingen ook een serieuze optie zijn, naast ruimtelijke maatregelen.

Wij hebben er nota van genomen dat deze ontwerp-PKB tot stand is gekomen mede door actieve participatie van gemeenten, waterschappen, provincies en maatschappelijke organisaties. Dat is een goede zaak.

Wij zijn minder te spreken over het feit dat er een brief is verzonden die de schijn wekt als zou het politieke proces al zijn afgerond. Ik wijs de minister erop dat wij in het verleden met de staatssecretaris hebben gediscussieerd over de vraag of Rijkswaterstaat een staat in de Staat is en of de medewerkers te weinig gevoel hebben voor het politieke besluitvormingsproces. Met andere woorden: hollen zij niet te veel door onder het motto: wat hebben wij met die politiek te maken. De staatssecretaris heeft toen nadrukkelijk gezegd dat er een vernieuwing gaande was binnen Rijkswaterstaat en dat wij die gedachten van ons af

moesten zetten. Die situatie zou echt niet meer aan de orde zijn. Daarom verbaas ik mij erover dat er kennelijk toch nog mensen zijn die verantwoordelijkheid dragen en denken: politiek? "So what", wij schrijven wel brieven en dan maakt de Tweede Kamer wel de dienst uit.

Ik zie ook nog een andere mogelijkheid. Ik heb in de krant gelezen dat de minister enige ambitie heeft om lid te worden van de Eerste Kamer. Het kan zijn dat dit de ambtenaren niet aanstaat en dat zij op deze wijze de Kamer al hebben afgeschreven om de minister te behouden. Ik hoor wel van de minister hoe de vork in de steel zit.

Voorzitter. Voordat ik verder ga met de beoordeling van een aantal beleidsvoornemens wil ik eerst de aandacht vestigen op het buitenland, met name op Duitsland en België. In beide landen is pas een begin gemaakt met maatregelen die van groot belang zijn voor ons land. De verlegging van dijken en verdieping van het zomerbed daar heeft vanzelf effect op Nederland, maar naar de mening van onze fracties zal hierdoor de afvoer niet worden verminderd, maar juist toenemen! Hier en daar zijn er dijkverleggingen in Duitsland, maar die dijken worden tegelijkertijd verhoogd. Dit betekent in de praktijk dat "natuurlijke overstromingsvlaktes", dus die delen die overstromden vanwege te lage dijken, nu worden verkleind. Per saldo komt er dus meer water naar beneden. Een soortgelijk effect heeft de verdieping van het zomerbed: het water komt nog sneller naar beneden. Een sprekend voorbeeld in dit opzicht is de verdieping annex kanalisatie van de Maas bij Luik. Deze heeft tot gevolg dat hoog water als een "golf" op Nederland afkomt en in Limburg voor grote problemen zorgt.

Kan de minister concreet zeggen welke afspraken er met genoemde landen zijn gemaakt? Er is al gezegd dat de EG-bijdrage minimaal is, maar dit kan toch zo niet. Wij de overlast en wij steeds grotere problemen. Daarover moeten toch afspraken worden gemaakt met deze landen voordat wij allerlei maatregelen treffen. Wij kunnen toch niet tolereren dat wij door de aanleg van cultuurwerken in het buitenland voor nog meer problemen komen te staan dan die cultuurwerken voor Nederland oplossen. Er is dus nog steeds sprake van afwenteling. Mogelijk kan de EU-hoogwaterrichtlijn op termijn uitkomst bieden. Dan kan aan structurele maatregelen worden gewerkt. Wat gaat de regering doen om dat te bereiken?

Naar onze mening moeten veel van deze maatregelen liggen in de sfeer van het landgebruik. De ervaring leert dat je te laat bent als het water eenmaal in de hoofdwatervang is. Er moet dus worden begonnen met het landgebruik: water zo lang mogelijk vasthouden. Dit vergt een andere benadering van de problematiek dan tot nu toe, en zeker in onze buurlanden, gewoon was. Niet alleen de Waterstaten, maar ook de Landinrichters hebben het dan voor het zeggen.

Het kabinet houdt in zijn voornemens uitdrukkelijk rekening met een hoge toekomstige Rijnafoer: op de kortere termijn 16.000 m³/sec en op de langere termijn 18.000 m³/sec bij Lobith. Daarmee zitten wij aan de veilige kant. Vanuit het oogpunt van veiligheid kan ik me dat nog voorstellen. Er bestaan echter de nodige wetenschappelijke twijfels over deze hoge aannames. Mijn collega's wezen hier al op. Juist deze beleidskeuze heeft grote gevolgen.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

In het pakket is voorzien in een hoogwatergeul tussen Vaassen en Wapenveld. Dat is een zeer ingrijpende binnendijkse maatregel die onder meer ten koste gaat van goede landbouwgrond. Bovendien wordt ook de bedrijfsvoering voor bestaande agrarische bedrijven onmogelijk gemaakt door de onzekerheid over bijvoorbeeld vergunningen voor bedrijfsuitbreiding. Onze fracties zijn van mening dat dit niet kan.

Dat deze hoogwatergeul nodig is, vloeit voort uit de aannames van een maatgevende afvoer van 18.000 m³ per seconde. Om die reden kan er volgens het Kabinet niet worden volstaan met de aangedragen buitendijkse alternatieven, bijvoorbeeld maatregelen in de uiterwaarden. Maar de aannames worden door meerdere deskundigen bestreden. Is een dergelijke omstreden aannames niet een erg zwakke steun onder deze vergaande plannen met alle nadelige consequenties van dien? Zijn de door de regio aangedragen alternatieven wel zorgvuldig en onbevooroordeeld door Rijkswaterstaat bekeken?

De fracties van de SGP en de ChristenUnie hebben gevraagd hoe een dreigend verlies van grote hoeveelheden schaarse bouwstoffen bij de uitvoering van de PKB zich verhoudt tot de uitgangspunten van de Nota Ruimte. Deze vraag is naar onze mening nauwelijks serieus beantwoord. Het is eigenlijk niet meer dan de weergave van een passage uit de ontwerp-PKB. De heer Eigeman wees hier ook op. Daarmee wordt de Eerste Kamer natuurlijk geen recht gedaan. Er komt bij de uitvoering op diverse plaatsen klei vrij. Het kabinet stelt voor, deze klei in plassen te bergen, aan te wenden voor het versterken van dijken dan wel te gebruiken bij dijkverleggingen. Maar staat dit niet op gespannen voet met de Nota Ruimte? Je kunt de Nota Ruimte toch zeker niet zomaar een tweederangspositie geven? Het is toch ons uitgangspunt in Nederland om zuinig om te gaan met schaarse bouwgrondstoffen? En juist bij het bergen en het aanwenden van deze klei voor dijkversterkingen en dijkverleggingen is er sprake van een laagwaardiger gebruik dan bij het gebruik als bouwgrondstof.

Onze fracties vinden het onverantwoord dat er zoveel schaarse bouwgrondstoffen voor de toekomst verloren gaan. Hoewel het niet bij de agenda hoort van vandaag, merk ik toch op dat met het verschijnen van het rapport van de Adviescommissie Water sprake is van een totaal andere situatie. Het is duidelijk dat er een discrepantie bestaat tussen de gewenste veiligheid tegen overstromingen en de situatie van heden. Dat geldt voor de korte en de langere termijn. In het rapport van de commissie staat dat de voor de veiligheidsbeleid gehanteerde normstelling gedateerd is en niet meer strookt met de actueel financieel-economische en ook immateriële waarden van de dijkkringgebieden. Het is daarom voor onze fracties niet te verteren dat de PKB zal functioneren als een onstuitbare wals.

Niet alleen het zojuist genoemde rapport, maar ook de uitkomsten van de tweede toetsing van de primaire waterkering maken duidelijk dat er grote investeringen nodig zijn voor onze veiligheid. Er is voor de toekomst alsmaar onduidelijkheid over de benodigde financiën. Wij stellen de minister dan ook voor om de omstreden investeringen die in de PKB zijn geraamd aan te wenden

om de acute risico's van onze waterwegen weg te nemen. Dit is noodzakelijk voor onze veiligheid. Het is ook verantwoord omdat het, zoals ook is aangetoond, technisch onmogelijk is dat er 18.000 m³ per seconde binnenstroomt.

Op het punt van het begrip "ruimtelijke kwaliteit" is er een overeenkomst met de nota Ruimte. In de PKB wordt veelvuldig gesproken over de noodzaak om de ruimtelijke kwaliteit te waarborgen. Toch is het naar onze mening niet gelukt om duidelijk te maken wat onder ruimtelijke kwaliteit moet worden verstaan. Bij het lezen ontstaat de indruk dat het nemen van ruimtelijke in plaats van technische maatregelen ook al wordt gezien als keuze voor ruimtelijke kwaliteit. Ik verzoek om een duidelijke inhoudelijke reactie. Wil de minister eens uitleggen hoe voldoende oog voor ecologische, economische, cultuurhistorische en sociale opgaven in de onderscheiden gebieden gegarandeerd is in de PKB?

"Nationaal Ruimtelijk Kader" is als begrip geïntroduceerd. Hoe werkt dit zogenaamde "ontwikkelingsperspectief" concreet uit in deze nota en in het vervolg daarvan?

Voorzitter, onze fracties hebben veel vragen gesteld en kritische opmerkingen gemaakt. Wij verwachten dan ook een grondige beantwoording.

De heer **Van den Oosten** (VVD): Voorzitter. Voordat ik toekom aan de inhoudelijke behandeling van de PKB Ruimte voor de Rivier, maak ik melding van ongenoegen in de VVD-fractie. Dit ongenoegen betreft een brief van het ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaatsdirectie Oost- Nederland d.d. 19 september jongstleden gericht aan de bewoners rondom de dijkteruglegging bij Lenth, waarin wij tot onze verbazing onder meer het volgende lezen: "Met het besluit van de Tweede Kamer is een periode van politieke discussies en besluitvorming afgerond. In deze periode is de politiek aanzet geweest en heeft Rijkswaterstaat zich zeer terughoudend opgesteld in de communicatie". Wij begrijpen dit niet. Is hier sprake van een gebrek aan kennis van onze staatsinrichting en/of een poging om bewoners op het verkeerde been te zetten? Dat laatste kunnen wij ons eerlijk gezegd van Rijkswaterstaat niet voorstellen. Gelukkig hebben bewoners en gemeenten zich hier weinig van aangetrokken en zich breed tot deze Kamer gewend. Graag vernemen wij de mening van de minister over deze brief.

De PKB Ruimte voor de Rivier is een belangrijk voorstel. Het is ook omvangrijk; immers voorstellen met een investeringsniveau van 2,2 mld. euro behandelen wij niet iedere week. Een voorstel ook waarvan de werkzaamheden zich over vele jaren zullen uitstrekken en op een aantal plaatsen het rivierenlandschap zullen veranderen. De VVD-fractie heeft waardering voor dit voorstel en complimenteert de staatssecretaris en de minister, ook voor de manier waarop dit tot stand is gebracht. Deze ontwerp-PKB is namelijk tot stand gekomen via een interactief proces waarin zeer actief is geparticipeerd door gemeenten, waterschappen, provincies en maatschappelijke organisaties.

Ondanks het brede draagvlak bevat de PKB ook enkele maatregelen die lokaal tot weerstand hebben geleid en nog steeds leiden, zoals de hoogwatergeul Veessen-

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Wapenveld, de dijkteruglegging Voorsterklei en Cortenoever, de dijkteruglegging Lent en de ontpoldering van de Noordwaard bij Gorinchem. Deze maatregelen hebben veel identieke inspraakreacties opgeleverd. Mede naar aanleiding van de inspraak is, zo hebben wij begrepen, door de staatssecretaris opnieuw gekeken naar de plussen en minnen van de aangedragen alternatieven.

Ik spreek graag mijn waardering uit voor het vele werk dat onder anderen door burgers -- al dan niet in de vorm van actiegroepen -- bedrijven en gemeenten is verzet in de vorm van het reageren op de verschillende plannen en het aandragen van alternatieven. Een aantal maatregelen zal immers ingrijpende gevolgen hebben, zoals de sloop van woningen, aantasting van cultuur dan wel cultuurhistorie en de noodzaak om agrarische bedrijfsvoering aan te passen. Ons is echter gebleken dat aangedragen alternatieven die niet of niet geheel gehonoreerd konden worden, ten koste zouden gaan van veel meer landbouwgrond en agrariërs, bijvoorbeeld bij buitendijkse oplossingen, maar ook van bestaande natuurwaarden, of in strijd zouden zijn met de Vogel- en Habitatrichtlijn. Daarnaast zijn alternatieven vaak vele malen duurder. Ook werden bij alternatieven de uitgangspunten van de PKB niet in acht genomen, zoals de af te voeren hoeveelheid water. Het zijn in het bijzonder die prognoses van de hoeveelheid af te voeren water waar ik nader over wil spreken, ook in relatie tot voorgenomen ingrepen en de alternatieven.

Belangrijke doelstellingen van deze PKB zijn het op het vereiste niveau brengen van de bescherming van het Rivierengebied tegen overstromingen en de wens om een bijdrage te leveren aan het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit van het Rivierengebied. Het geven van meer ruimte aan de rivier kan ook onzes inziens niet langer meer technisch en sectoraal worden aangepakt. De wenselijkheid van een trendbreuk om de veiligheid in het Rivierengebied te vergroten door meer ruimte aan de rivier te geven, wordt dan ook door ons onderschreven.

Het veiligheidsaspect van de voorgestelde maatregelen is van grote betekenis. Wij herinneren ons nog goed dat in 1995 ten gevolge van het hoge water maar liefst 250.000 mensen en 1.000.000 dieren uit voorzorg moesten worden geëvacueerd omdat hun veiligheid niet kon worden gegarandeerd. Die veiligheid is van uitzonderlijk belang. Maar liefst 9.000.000 medeburgers wonen onder NAP en 65% van ons bnp wordt beneden de zeespiegel verdiend.

Het hoge water in 1993 en 1995, was zoals bekend, aanleiding voor het Deltaplan Grote Rivieren met versnelde dijkversterkingen. De rivieren zijn nu in staat een hoeveelheid water van 15.000 m³/s die maximaal bij Lobith ons land binnenstroomt, veilig af te voeren naar zee.

Voor de (bedijkte) Maas geldt een hoeveelheid van 3.650 m³/s bij Borgharen. Het kabinet heeft tot een hogere doelstelling besloten. De hoofddoelstelling van deze PKB is immers een maatgevende afvoer van 16.000 m³/s bij Lobith voor de Rijn en 3.800 m³/s bij Borgharen voor de Maas, te realiseren in uiterlijk 2015. De VVD-fractie hecht zeer aan de vergroting van de veiligheid en onderschrijft dan ook deze verhoogde doelstelling van harte. De PKB gaat echter veel verder en bevat een strategische

beleidskeuze voor de lange termijn met een maatgevende afvoer bij Lobith van 18.000 m³/s en een Maasafvoer van 4.600 m³/s.

Het is in het bijzonder deze beleidskeuze waaraan sterk wordt getwijfeld. Het is ook deze beleidskeuze die de door mij al genoemde forse ingrepen in het rivierenlandschap voor het grootste deel nodig maakt. De VVD-fractie heeft daarom in de schriftelijke ronde gevraagd naar de concrete motivering van die keuze. Uit het antwoord blijkt opnieuw dat dit met onzekerheden is omgeven, zoals "huidige inzichten", "eventuele investeringen", "voorspellingen", et cetera. Over voorspellingen gesproken, wij herinneren ons nog goed dat wij ten tijde van de behandeling in april 2004 van de begroting van Verkeer en Waterstaat voor 2004 werden opgeschrikt door een rapport van een denktank van knappe koppen, die in opdracht van het Amerikaanse Pentagon in februari van dat jaar een rapport over de gevolgen van de klimaatverandering had uitgebracht. Dit rapport kwam ook even aan de orde bij die begrotingsbehandeling. Daarin kwam men voor Nederland glashard tot de conclusie dat onze Hofstad over drie jaar een spookstad onder water zou zijn en dat Amersfoort aan zee zou komen te liggen. Dat is ongeveer rond deze tijd. Ik kan u gelukkig mededelen dat er afgelopen zomer geen strandleven in Amersfoort was, wat de Minister ook niet zal zijn ontgaan. Professor Van der Ven, hoogleraar Waterstaatsgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, schreef in een artikel van 20 oktober jongstleden onder meer: de hoge waterstanden -- waarbij hij doelt op 18.000 m³/s -- die genoemd worden, zullen ons land nooit bereiken.

Dan zijn er nog de Duitse investeringen in de waterkeringen, die mede in het kader van de Europese Richtlijn worden gedaan. Een gezamenlijk Nederlands-Duits onderzoek heeft nieuwe inzichten opgeleverd volgens onderzoeker Geert Roovers van het Adviesbureau Oranjewoud in een commentaar van 12 juni jongstleden. In die studie hebben Rijkswaterstaat (RIZA) en de provincie Gelderland aangetoond dat boven 12.000 m³/s bij Lobith in Duitsland overstromingen zullen optreden. De afvoer bij Lobith neemt daardoor af. Deze afname wordt groter naarmate de afvoer toeneemt. Ook bij het voorgenomen dijkversterkingsprogramma in Duitsland, uit te voeren tot 2015, blijft dit beeld overeind. "Waar, rekening houdend met de aanwezige onzekerheden, de afvoer van 16.000 m³/s nog is te verdedigen, is een afvoer van 18.000 m³/s in deze gehele eeuw zeer onwaarschijnlijk", aldus de studie.

De VVD-fractie heeft kennis genomen van studies en voorspellingen en daarnaast gekeken naar hoogwaterstanden in het verleden als referentiekader. Zo waren de hoogst gemeten afvoeren bij Lobith 12.600 m³/s in 1926 en ruim 12.000 m³/s in 1995. Dat ligt maar liefst 3.400 m³/s, respectievelijk 4.000 m³/s beneden de norm van 16.000 m³/s, laat staan dat wij, zo bezien, aan 18.000 m³/s toekomen.

De VVD-fractie vindt het van groot belang, een betere onderbouwing te krijgen van de norm van 18.000 respectievelijk 4.600 kub/sec. Voor die norm is immers een belangrijk deel van de investeringen nodig die voor een deel omstreden zijn. Nogmaals, de VVD-fractie

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

onderschrijft van harte de norm van 16.000 kub/sec. Ook in het gebied krijgt de minister hiervoor de handen op elkaar, getuige een brief van de gemeente Heerde en de adhesiebetuiging daaraan van de gemeente Hattem d.d. 20 oktober jongstleden, waaruit ik mag citeren: "Voor de goede orde willen wij opmerken dat de gemeente Heerde aan het treffen van maatregelen, die moeten worden genomen om aan een afvoer van 16.000 kub/sec te voldoen, voortvarend wil meewerken. Een dergelijke afvoer is namelijk al ruim een kwart meer dan de tot nu toe ooit via Lobith bij ons land binnengekomen waterhoeveelheid." Wij zijn zeer benieuwd naar die nadere onderbouwing door de minister.

In het kader van de behandeling van deze PKB heeft de VVD-fractie nadere vragen gesteld over het feit dat van de €2,2 mld. aan kosten die de maatregelen uit deze PKB met zich brengen, er slechts 100 mln. wordt bijgedragen door de Europese Unie. Rekeninghoudend met de speciale positie, zo hebben wij betoogd, die Nederland als deltagebied inneemt en de vele landen die hun water via ons land afvoeren -- Nederland als "afvoerput" van Europa -- komt ons die bijdrage als uiterst gering voor. De VVD-fractie vroeg daarom hoe deze bijdrage tot stand is gekomen, waarom zij relatief zo laag is en welke mogelijkheden de minister ziet om het bedrag te verhogen.

Het antwoord luidt als volgt: "Ook in Europees verband speelt de discussie over de benutting van EU-subsidies voor de PKB Ruimte voor de Rivier. In de PKB is een taakstellend budget van 100 mln. EU-subsidies en projectgebonden opbrengsten opgenomen. Gegeven de randvoorwaarden die gelden voor benutting van de EU-subsidies zal alles op alles gezet moeten worden om deze taakstelling te kunnen realiseren". Ik begrijp hieruit dat het nog steeds niet zeker is dat die 100 mln. echt beschikbaar komt, terwijl dat bedrag al relatief laag is. Daarom willen wij graag een antwoord op de al gestelde vraag, welke mogelijkheden de minister ziet om het bedrag van 100 mln. in belangrijke mate te verhogen. Wij hebben daar alle vertrouwen in. Deze minister was immers een zeer verdienstelijk Europarlementariër en als iemand in staat is, het bedrag te verhogen, dan is zij het wel.

Sprekend over deze PKB waarin maatregelen voor de nabije en verre toekomst worden aangegeven, lijkt zich een nieuwe situatie voor te doen, namelijk een situatie gelijk aan de conclusies uit het recent verschenen rapport van de Adviescommissie Water. Ik citeer: "Talrijke studies en publicaties geven blijk van een discrepantie tussen de gewenste veiligheid tegen overstromingen en de actuele situatie, zowel voor de korte als voor de lange termijn. De Commissie stelt vast dat de voor het veiligheidsbeleid gehanteerde normstelling gedateerd is en niet meer spoort met de actueel financieel-economische en ook immateriële waarden van de dijkkringgebieden".

In hetzelfde kader zijn ook de recent gepubliceerde uitkomsten van de tweede toetsing van de primaire waterkering belangrijk, uitgevoerd in de jaren 2001-2006. Daarin is een kleine 3000 km primaire waterkering nagelopen. Het zijn de dijken, duinen en kunstwerken die Nederland beschermen tegen de Noordzee, het Markermeer, het IJsselmeer en de grote rivieren. Daarnaast werd 724 km dijk onder de loep genomen die indirecte bescherming biedt tegen dit

"buitenwater." Conclusie: "De staat van rivierdijken is beneden de maat en dat, terwijl de helft van de beheerders wel al de effecten van de nog niet voltooide maatregelen uit het programma Ruimte voor de Rivier heeft meegeteld", aldus de toetsing.

Het gaat hier om het nemen van maatregelen op relatief korte termijn. De minister heeft in haar begroting slechts €20 mln. uitgetrokken voor de versterking van de keringen in de komende vijf jaar. Het IPO en de Unie van Waterschappen vinden een grotere investering nodig, namelijk €1.6 mld. tot 2020. Ook de Adviescommissie Water sluit zich hierbij aan.

De minister heeft snel gereageerd op deze rapportages met haar brief aan de Tweede Kamer van 25 oktober 2006. Zij schrijft daarin nog eens dat het Kabinet voor de periode tot en met 2011 420 mln. uittrekt voor investeringen ter voorkoming van overstromingen. Hiervoor kunnen de 44 meest urgente maatregelen die uit de tweede toetsing naar voren komen, worden gefinancierd. Voor alle 89 maatregelen die volgens de tweede toetsing om een investering vragen, is ongeveer 1,6 mld. nodig. Hieronder valt bijvoorbeeld de versterking van de Afsluitdijk, waarvoor 750 mln. is geraamd. In de Tweede Kamer heeft de minister gezegd: "Ik onderschrijf de noodzaak van investeringen van 1.6 mld., maar ik denk dat een nieuw kabinet daar zelf invulling aan wil geven."

Het geheel lijkt er sterk op dat terwijl wij bezig zijn met deze PKB met haar investeringen van 2.2 mld. -- die deels zijn bestemd voor de lange termijn, waarvoor de middelen wel beschikbaar zijn -- het risico van overstromingen op de korte termijn niet kan worden veiliggesteld. Is het dan niet beter om het geld dat nodig is om de omstreden investeringen die in de PKB geraamd zijn voor de maatregelen om de waterafvoer bij Lobith van 16000 kubieke meter per seconde te brengen naar 18.000 kubieke meter per seconde bij en om de Maasafvoer van 3.800 kubieke meter per seconde te brengen naar 4.600 kubieke meter per seconde, aan te wenden voor investeringen die op korte termijn, dus tot 2011, nodig zijn om de acute risico's van onze waterkeringen weg te nemen? Het is immers onzeker of die ophoging noodzakelijk is, terwijl de risico's op kortere termijn wel duidelijk zijn.

De vergadering wordt enkele minuten geschorst.

!Wilsonbekwamen!

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot het vervallen van de bepaling over het uitsluiten van wilsonbekwamen van het kiesrecht (30471).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Witteveen** (PvdA): Mevrouw de Voorzitter. Met deze grondwetswijziging vervalt de uitsluiting van het kiesrecht voor de categorie van wilsonbekwamen, dus van mensen die onder curatele zijn gesteld. Ondercuratelestelling vindt plaats als mensen worden

geacht, niet zelf in staat te zijn om hun eigen belangen te behartigen. Iemand anders moet die verantwoordelijkheid dan van hen overnemen. Dat is allemaal voor hun eigen bestwil. Iemand die alleen niet in staat is om op een verstandige manier zijn eigen vermogen te beheren, kan toch wel politieke opvattingen hebben, ideeën over het algemeen belang? Zo iemand kan toch bijvoorbeeld de wens hebben om premier Balkenende te steunen, juist om vertrouwen uit te spreken in een van de politici die zich tegen het kabinetsbeleid keren of om een partij in het parlement te brengen die zich de rechten van dieren aantrekt? Dat is allemaal heel goed denkbaar. In de aanloop naar deze zeer breed gedragen grondwetswijziging is ook gebleken dat er mensen zijn die onder curatele staan en heel graag hun rechten als burger en kiezer willen uitoefenen. Mijn fractie is er een voorstander van, deze grondwettelijke beperking aan het kiesrecht te schrappen. Daarmee bereiken wij dan een voorlopig einde aan een beweging van emancipatie van de burger als kiezer. Die beweging is in de 19e eeuw begonnen. Eerst waren er vele beperkingen aan het algemeen kiesrecht. Je moest tot een bepaalde stand of klasse behoren, over een bepaald inkomen beschikken, je moest op sommige momenten aantonen, te kunnen lezen en schrijven, kortom: er waren allerlei materiële criteria voor het burgerschap. Interessant was bijvoorbeeld het huismanskiesrecht dat in gereformeerde kring werd aangehangen en dat erop neerkwam dat de heer des huizes voldoende verantwoordelijk werd geacht om hem het kiesrecht toe te kennen, maar dat zijn vrouw geen kiesrecht kreeg. Dat is allemaal al lang geleden.

Aan het algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen zullen na aanneming van deze grondwetswijziging nog maar twee grenzen gesteld zijn: de leeftijdsgrens van achttien jaar en de mogelijkheid dat de rechter iemand de straf oplegt van ontzetting uit het kiesrecht, als een bijkomende straf overigens. De overheid hanteert dan een zuiver formeel concept van burgerschap. Iedereen die de leeftijdsgrens heeft overschreden, is automatisch kiezer. Dat heeft consequenties. Er zullen dan namelijk mensen zijn die feitelijk niet in staat zijn, het kiesrecht uit te oefenen, bijvoorbeeld door een storing van hun geestelijke vermogens. Zij zullen het kiesrecht dan ook wel niet willen uitoefenen. Iedereen die dat alleen wil, kan het kiesrecht gebruiken om hem of haar moverende redenen. Bij de optelling van alle stemmen tot een verkiezingsuitslag vallen immers alle redenen en motieven die mensen hebben om te stemmen weg; de wet van de grote getallen doet zijn werk, voor de uitslag doet het er niet toe om wat voor redenen of met wat voor motieven iemand zijn of haar stem heeft uitgebracht. Dit uiterst formele model brengt op een mooie manier het ideaal van gelijkheid tussen burgers tot uitdrukking. Het gaat kortom om een bij uitstek liberale benadering van de politieke werkelijkheid.

De aarzelingen die de CDA-fractie bij de schriftelijke voorbereiding naar voren heeft gebracht, begrijpen wij heel goed. Die fractie zorgde tot voor kort voor de heersende leer. Wij delen die alleen niet. In de redenering van de minister konden wij ons volledig vinden. Ik heb alleen een aanvullende vraag. Is de leeftijdsgrens van achttien jaar inderdaad onvermijdelijk,

gerechtvaardigd en geobjectiveerd? Het is een willekeurige grens, de streep is ergens getrokken. Er zijn vele vijftienjarigen die heel goed zouden kunnen stemmen en dat graag zouden willen en vele vijftientwintigjarigen die er geen enkele interesse in hebben. In de toekomst zou de grens van achttien jaar best kunnen veranderen als wij over de hele linie zouden gaan vinden dat volwassenwording op een eerdere leeftijd moet worden erkend, bij zeventien of zestien jaar bijvoorbeeld. Zolang dat niet zo is, vindt de grens van achttien jaar zijn rechtvaardiging in de omstandigheid dat het nodig is, ergens een leeftijdsgrens te trekken en dat die grens weliswaar willekeurig is, maar gelijk voor iedereen en de heersende mening over volwassenheid in onze cultuur weerspiegelt. De regering heeft gelijk dat het bij deze uitsluitingsgrond op leeftijd om een grond van volstrekt andere aard gaat dan bij het uitsluiten van wilsonbekwamen.

De heer **Van Heukelum** (VVD): Mevrouw de Voorzitter. Bij de behandeling van de grondwetsherziening van 1983 is het aantal uitsluitingsgronden voor het kiesrecht voor de zoveelste keer belangrijk beperkt. Van de zijde van de Tweede Kamer werden toen al vraagtekens geplaatst bij het handhaven van een tweetal uitsluitingscategorieën, zoals vermeld in artikel 54, lid 2 van de Grondwet. De vraag werd daar gesteld of ook niet deze twee voorgestelde uitsluitingsgronden zouden kunnen vervallen. Op het totaal der stemmen kan het toch geen noemenswaardig verschil maken en waarom dan zo streng zijn, aldus de Tweede Kamer.

Met betrekking tot de uitsluiting van curandi werd echter van de zijde van de regering gesteld dat het wel bizar zou wezen om degenen die wegens geestesstoornissen niet meer tot het beheer van eigen zaken in staat zijn, wel tot meespreken in de nationale zaak op te roepen. In het huidige wetsvoorstel is er sprake van voortschrijdend inzicht, in ieder geval van veranderde opvattingen.

De regering geeft in de memorie van toelichting op het voorliggende wetsvoorstel aan dat het belangrijkste argument voor handhaving van de kiesrechtuitsluiting van curandi in 1983 was dat de grondwetgever het kiesrecht als een dermate fundamenteel recht beschouwde, dat hij vond dat men van degenen die het uitoefenen, verwacht mag kunnen worden dat zij tot een verantwoorde uitvoering van het kiesrecht in staat zijn. Daarmee ging de regering in 1983 dus voorbij aan wat in de huidige memorie van toelichting op het wetsvoorstel bestempeld wordt als "de paradox van het kiesstelsel". Namelijk dat een vrij kleine groep burgers met een minder zware geestelijke stoornis vanwege hun ondercuratelestelling uitgesloten wordt van het kiesrecht, terwijl een vele malen grotere groep -- vaak zwaarder gestoorde -- personen wel het kiesrecht toekomt.

Voorzitter, mijn fractie vindt het een goede zaak dat de regering thans deze paradox door middel van de voorgestelde grondwetswijziging wenst op te heffen. Wij onderschrijven van harte het standpunt van de regering dat het kiesrecht een grondrecht is dat aan iedere Nederlander boven de achttien jaar toekomt.

Natuurlijk realiseert ook mijn fractie zich dat een deel van de curandi niet in staat zal zijn dit kiesrecht de facto uit te oefenen, maar dat geldt evenzeer voor andere categorieën kiesgerechtigden en is derhalve naar de mening van mijn fractie geen reden om alleen deze groep curandi uit te sluiten van het kiesrecht. Mijn fractie acht het geen taak van de overheid te bepalen of iemand wel of niet in staat is het kiesrecht metterdaad uit te oefenen, hetzij in persoon, hetzij via volmachtverlening. Mijn fractie acht het echter wel de taak van de overheid erop toe te zien dat er geen misbruik wordt gemaakt van het recht om te kiezen. Met de regering acht mijn fractie het risico van misbruik bij het verlenen van volmacht door geestelijk gehandicapten een reële mogelijkheid.

De regering geeft echter aan dat zij geen aanwijzingen heeft dat structureel misbruik gemaakt wordt van volmachtverlening door wilsonbekwamen en evenmin dat er momenteel sprake is van ronselpraktijken, gericht op personen met een verstandelijke beperking.

Mijn fractie acht het desalniettemin een goede zaak dat de minister van zins is of was, verzorgingstehuizen en verpleeginrichtingen te benaderen in verband met de uitoefening van het kiesrecht door aldaar verblijvende personen. Mijn fractie zou graag van de minister vernemen of dit inmiddels daadwerkelijk is geschied met het oog op de komende verkiezingen van 22 november aanstaande. Dat was namelijk door de minister in de Tweede Kamer toegezegd.

Het moge duidelijk zijn dat mijn fractie graag instemt met het voorliggende wetsvoorstel. Het is het einde van een proces, dat het algemeen kiesrecht daadwerkelijk aan alle Nederlanders boven de achttien jaar doet toekomen.

De heer **Dölle** (CDA): Voorzitter. Het verhaal achter dit wetsvoorstel bewijst opnieuw de enorme invloed van de media en vooral van de beeldcultuur. De curandus kreeg in Martijn een gezicht: een jongeman die erg belangstellend was in politiek, dat goed kon verwoorden en ook goed in staat bleek daarnaar te handelen. Een lichte golf van verontwaardiging over zijn uitsluiting van het actieve en passieve kiesrecht rolde door Nederland. Er volgde een theevisitatie bij de minister, en nu ligt er een voorstel tot grondwetsherziening. De jurisprudentie van de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State leverde het beslissende duwtje. Eerdere grondwetgevers hebben zich uitgebreid beziggehouden met de uitsluiting van wilsonbekwamen, voor de laatste keer bij de voorbereiding van de algehele grondwetsherziening van 1983. Waar men tot nu toe, zij het niet zonder debat, de uitsluiting van curandi handhaafde, hangt nu de vlag er heel anders bij. De Tweede Kamer nam dit voorstel met vrijwel algemene stemmen aan, maar het beoogt het omgekeerde, namelijk de onvoorwaardelijke toekenning van het stemrecht aan de wilsonbekwame medeburgers, in casu de ongeveer 20.000 curandi. Destijds werd dit door de regering nog bizar genoemd.

De redenering van de regering lijkt, als onze fractie het goed heeft gezien, te berusten op de volgende drie pijlers:

- het kiesrecht is een fundamenteel grondrecht van de burgers, en toetsing of zij dat recht kunnen uitoefenen, hoort daar niet bij;
- de kwestie lijkt subsidiair, in die zin dat een en ander in de praktijk toch niet echt doortikt, omdat niet verwacht kan worden dat curandi massaal naar de stemlokalen zullen gaan; wat dat betreft geldt de wet van de grote getallen;
- de paradox is dat curandi niet, maar grote aantallen mensen die vaak ernstig dementeren wel onder mentoraat of bewind staan.

Hoewel onze fractie de gedachtegang van de regering wel begrijpt, hield zij toch enkele vragen over, die zij voor het grootste deel in het voorlopig verslag inbracht, maar die niet volledig zijn beantwoord in de snel uitgebrachte memorie van antwoord.

De regering onderscheidt niet tussen het hebben van grondrechten en de uitoefening daarvan, althans niet in dit geval. Zij lijkt de stelling te betrekken dat uitoefening van dat grondrecht op zichzelf een bijna absoluut grondrecht is. Men moet anders dan bij wijze van bijkomende straf in heel specifieke gevallen niet aan de uitoefening van het kiesrecht willen komen, zo vertaalt ik wat populair de opvatting van de regering.

Er zijn geen objectieve criteria die uitsluiting kunnen rechtvaardigen, zegt de regering in de memorie van antwoord. Elders, ook onder niet-curandi, komen mensen voor die niet in staat zijn daadwerkelijk te kiezen. Het laatste is vanzelfsprekend waar, maar daar gaat het ons niet om. Het recht beperkt op meerdere plaatsen de handelingsvrijheid van mensen. Curandi vormen inderdaad een voorbeeld, omdat de wetgever meent dat zij niet in staat zijn bepaalde keuzes te maken. Hun bescherming en die van derden staat daarbij voorop. Het is duidelijk dat die laatste motieven, zelfbescherming en in iets mindere mate bescherming van derden, in het publieke recht zo niet gelden. Maar ook daar bestaan oordelen over iemands vermogen keuzes te maken. In dit verband spreekt de uitsluiting van bijvoorbeeld van jongeren tot 18 jaar. Dat is niet zo maar een beperking van een grondrecht. Daarachter zit het geobjectiveerde oordeel dat dat deel van de burgerij nog niet goed in staat wordt geacht dat recht uit te oefenen. Vroeger legde men de grens bijvoorbeeld bij 21 of 23 jaar en in bepaalde gevallen voor het passieve kiesrecht nog wel hoger. Ook in alle andere landen komen die leeftijdsgrenzen voor. Dat is terecht, naar het ons en de regering voorkomt. Ook de opvatting van de regering dat onder niet-EU onderdanen ter zake van gemeenteraadsverkiezingen wilsonbekwamen wel zouden kunnen worden uitgesloten, laat zien dat uiteindelijk de opvatting dat het kiesrecht een grondrecht is beperkingen in de uitoefening daarvan gedooft.

Tenslotte heb ik nog enkele andere vragen. Heeft de benadering van de uitoefening van het kiesrecht als een absoluut recht, want die schijn wekt de regering, niet het risico in zich dat dat kiesrecht te veel wordt gezien als een wat minder serieus recht dan bijvoorbeeld de civiele rechten?

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Ook wilsonbekwamen van wie voor ieder duidelijk, dus onbetwistbaar vaststaat dat zij niet in staat zijn, te beseffen wat de portee is van wat zij doen, kunnen wel van de eenvoudigste rechtshandeling in civilibus, maar nooit meer van de uitoefening van het kiesrecht worden uitgesloten. Dat dit in de praktijk niet of nauwelijks zal voorkomen dat deze burgers naar het stemlokaal gaan, lijkt juist, maar dit gegeven is in dit verband niet direct relevant.

Onderschat de regering misschien ook niet de volmachtproblematiek, die overigens ver uitgaat boven die van de volmachtverlening aan curandi? Men mag er van uitgaan dat het aantal feitelijk wilsonbekwame mensen nog zal toenemen. Het recht om het kiesrecht uit te oefenen – wij gingen hier bij de schriftelijke voorbereiding op in en de regering ontkent dit in de memorie van antwoord ook niet – impliceert ook het recht om een volmacht te verlenen aan familieleden, andere bekenden of hulpverleners, ook als die erom vragen. De regering voelt wel dat er iets wringt en zij is het dan ook met de Kiesraad eens dat hieraan voor de verpleeghuizen een circulaire zou moeten worden gewijd. Moeten niet nog verdere stappen worden overwogen? Zou een studie door of vanwege de regering naar volmachtgeving door curandi en anderen, bijvoorbeeld – inderdaad – in verpleeghuizen, niet moeten worden overwogen? Als je ervan uitgaat dat een curandus kan kiezen, dan moet je er ook van uitgaan dat hij in staat is, te beslissen aan wie hij een volmacht wil geven, ook als iemand erom vraagt.

Vindt de regering het niet ten minste theoretisch merkwaardig dat de formele wetgever na aanvaarding van dit wetsvoorstel ook in tweede lezing wilsonbekwamen niet langer kan uitsluiten, maar gemeenteraden voor gemeentelijke referenda wel? Het is staatsrechtelijk misschien nog wel te verdedigen indien men de autonomie van de gemeente ruim uitlegt en benadrukt dat er geen "recht op referendum" bestaat, maar het komt niet echt sterk over, al beseffen wij ten volle dat een en ander in de praktijk niet gauw of misschien wel nooit zal voorkomen.

Het misverstand mag niet rijzen dat de CDA-fractie geen oog zou hebben voor de angels en voetklemmen waarop de regering ter verdediging van haar initiatief wijst. Wij weten daarnaast ook van de Kamerbrede wens van de Tweede Kamer en van het advies van een deel van de Kiesraad. Even terzijde, in het advies van het andere deel van de Kiesraad, zeg maar de "nee tenzij-optie", waarbij de rechter de mogelijkheid krijgt om uitzonderingen op uitsluitingen toe te staan, herkent onze fractie zich overigens beter. Het is ook waar dat er een enorme paradox is, zoals geschetst door het kabinet en door vorige sprekers aangehaald: geen kiesrecht voor twintigduizend curandi, maar wel voor een veelvoud van dat aantal als het gaat om mensen die onder mentoraat en/of bewind in onder andere verpleeghuizen verblijven. Maar alvorens definitief te kunnen instemmen met dit wetsvoorstel willen wij toch nog beter toegelicht zien waarom de regering de optie "nee, tenzij", waarvan ook de regering toegeeft dat die de rechterlijke macht niet echt zwaar belast en die bijvoorbeeld in Portugal en Duitsland wordt gebruikt, zo beslist afwijst. Het is in zekere zin immers wel een radicale stap die in dit wetsvoorstel besloten ligt: het categorisch uitsluiten van iedere

beperking van de uitoefening van het kiesrecht voor welke wilsonbekwamen dan ook. Zo ver gaan slechts heel weinig landen; de regering noemt Zweden als enige, al zijn er wellicht meer.

Ten slotte de grondwetsherziening en de betekenis van het derde lid van artikel 137. Hierover is twee weken geleden vrij uitgebreid gesproken en hierop is vanuit de staatsrechtelijke hoek door mensen als Dragtstra nogal afwijzend gereageerd. De regering zou fout zitten omdat zij in strijd zou handelen met het constitutionele recht. Dit is hun stelling, al vinden zij het wel een begrijpelijke stap. Waarom zou de regering volgens hen in strijd met het constitutionele recht handelen?

De twee grootste stenen des aanstoots waren de volgende. Ten eerste zouden mensen die zich juist met het oog op de voorgestelde wijziging, toentertijd op het punt van de burgemeester en nu op het punt van de wilsonbekwamen, in de politieke arena willen storten door zich kandidaat te stellen voor de verkiezingen die nodig zijn na eerste lezing, dat volgens artikel F 2 van de Kieswet niet meer kunnen doen, want de kandidaatstelling is vanwege een eerdere ontbinding al lang gesloten. Ten tweede zegt men dat de Kamer al ontbonden is, ook al gaat die ontbinding pas in op de dag dat de nieuwe Kamer samenkomt op 30 november. De Kamer wordt dus niet ontbonden op 30 november. Wij begrijpen het betoog op dit punt zo dat je een ontbonden Kamer niet nog eens kunt ontbinden. Het is goed wanneer in deze eerste termijn de regering op deze twee punten, die van groter betekenis zijn dan het voorstel dat nu voorligt, reageert omdat zoals onze fractie ook op 31 oktober heeft benadrukt, de betekenis van de uitleg van artikel 137, lid 3, en van artikel 64 van de Grondwet uitgaat boven dit concrete wetsvoorstel. Wij wachten de antwoorden met belangstelling af.

De heer **Holdijk** (SGP): Mevrouw de voorzitter. De uitsluiting van het kiesrecht van degenen die krachtens onherroepelijke rechterlijke uitspraak wegens een geestelijke stoornis onbekwaam zijn rechtshandelingen te verrichten, zoals verwoord in artikel 54, tweede lid, onderdeel b van de Grondwet, heeft ook in het verleden, met name ook bij gelegenheid van de grondwetsherziening van 1983, ter discussie gestaan of, beter gezegd, is niet buiten discussie gebleven. De grondwetgever van 1983 heeft zeer weloverwogen de kiesrechtsuitsluiting van curandi gehandhaafd. Deze wetgever vond dat men van degenen die het kiesrecht uitoefenen, moet kunnen verwachten dat zij tot een verantwoorde uitoefening van het kiesrecht in staat zijn. Het argument om de categorische uitsluiting van geestelijk gestoorden te handhaven was per saldo van praktische aard. Ik citeer uit de memorie van toelichting bij wetsvoorstel 14223, pagina 12: "En wat de geestelijk gestoorden betreft, onder degenen, die thans uitgesloten zijn, zullen er wel niet velen gevonden worden die bij opheffing van de uitsluiting van het kiesrecht gebruik zouden maken." Aantallen werden toentertijd niet genoemd. Aldus, in deze twee hoofdmomenten, valt de huidige visie van de Grondwet samen te vatten.

Thans is de inzet van de regering van andere aard, veel fundamenteeler en radicaler. De regering beroept zich op veranderende opvattingen over het kiesrecht als zodanig

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

en de maatschappelijk positie van curandi. De regering kiest voor deze radicale optie "omdat naar zijn opvatting het kiesrecht als grondrecht toekomt aan iedere Nederlander van 18 jaar en ouder". Aldus de memorie van toelichting, pagina 4. Die blijkbaar veranderde opvattingen vinden hun oorsprong in gedachten als emancipatie, behoud van autonomie, respect voor de menselijke waardigheid en de principes van proportionaliteit en subsidiariteit. Vanuit deze principiële benadering huldigt de regering het standpunt dat een curandus niet per definitie buiten staat geacht moet worden zijn kiesrecht uit te oefenen. Daarom is er reden, zo meent zij, de regering, om curandi niet per definitie van het kiesrecht uit te sluiten, noch van het actieve noch van het passieve kiesrecht. Als het voorliggende voorstel kracht van wet krijgt, zullen ook mensen met een geestelijke stoornis niet bij wet van het kiesrecht uitgesloten kunnen worden. Zou men deze laatste consequentie niet wensen, dan had een delegatiebepaling opgenomen moeten worden en daar heeft men bewust van afgezien.

Gegeven deze principiële, blijkbaar door de tijdgeest geïnspireerde benadering -- de heer Van Heukelum sprak van voortschrijdend inzicht -- van het vraagstuk hier aan de orde, moet een ieder die vraagtekens plaatst bij het voorstel wel de indruk krijgen dat hij een achterlijk, althans een achtergebleven standpunt erop nahoudt. Toch zou ik menen dat de fundamentele inzet van de regering ook fundamentele vragen oproept, met name wat betreft de verantwoordelijkheid van de samenleving voor het democratisch stelsel en het omgaan met het kiesrecht. Men doet mijns inziens tekort aan deze eis door nog slechts, zoals de stukken doen, te wijzen op de verantwoordelijkheid van de curator, de bewindvoerder, de mentor of de verzorgende. Principieel wordt het initiatief om al dan niet aan verkiezingen deel te nemen of zich kandidaat te stellen aan de kiezer, ook de geestelijk gestoorde, overgelaten. Hetzelfde geldt wat betreft het passief kiesrecht. Ook hier wordt aan de kiezer zelf overgelaten welke kandidaten hij geschikt vindt om hem te vertegenwoordigen in algemeen vertegenwoordigende lichamen.

Dit alles wekt de indruk dat men de feiten, als dit wetsvoorstel ook in tweede lezing wordt aanvaard, op zijn beloop laat, de verschaft voorlichting ten spijt. Staat heel deze benadering niet wat ver af van de aangehaalde opvatting van de grondwetgever van 1983, namelijk dat men moet kunnen verwachten dat degene die het kiesrecht uitoefent tot een verantwoorde uitoefening in staat is? Uitoefening van het kiesrecht veronderstelt immers dat iemand in staat is zijn wil op dit punt te bepalen, evenzeer wanneer hij op eigen initiatief besluit een volmacht te verlenen.

Nu valt terecht op te merken dat vanuit historisch perspectief bezien -- de heer Witteveen refereerde er ook aan -- de groep kiesgerechtigden steeds groter is geworden en de uitsluitingsgronden steeds verder zijn beperkt. Ook moet erkend worden dat er een niet in alle opzichten verklaarbaar onderscheid bestaat tussen de geestelijk gestoorde die krachtens rechterlijke uitspraak onder curatele staan en die geestelijk gestoorde bij wie dat niet het geval is en die de eerste groep in aantal verre overtreffen. Dat zou een reden kunnen zijn om binnen de

categorie van geestelijk gestoorde een onderscheid te maken tussen degenen die wel en degenen die niet in staat geacht mogen worden verantwoord van hun kiesrecht gebruik te maken, maar dan op basis van een ander onderscheid dan al of niet ondercuratelestelling, bijvoorbeeld de "nee, tenzij"-benadering. Deze variant is door de regering echter verworpen.

Wij sluiten ons graag aan bij de vragen die door de heer Dölle zijn verwoord omtrent de zorgvuldigheid bij de volmachtverlening.

Tot slot van mijn bijdrage wil ik nog twee punten naar voren brengen. De regering beredeneert haar standpunt vanuit het kiesrecht als grondrecht. Dat grondrechtelijke karakter van het kiesrecht staat er echter niet aan in de weg om algemene voorwaarden te stellen voor de uitoefening van het kiesrecht. Zo wordt de leeftijdsgrens van 18 jaar beschouwd als een gerechtvaardigde, geobjectiveerde uitsluitingsgrond voor het kiesrecht die niet als leeftijdsdiscriminatie wordt beschouwd. Waarop is deze uitsluiting eigenlijk gebaseerd? De regering stelt zich nadrukkelijk op het standpunt dat een curandus niet per definitie buiten staat geacht moet worden zijn kiesrecht uit te oefenen. Een categorische uitsluiting van geestelijk gestoorde wijst men af.

Zijn er onder de categorie van personen onder de achttien jaar, als hun het kiesrecht wordt toegekend, geen individuen die op een minstens even verantwoorde wijze hun kiesrecht zouden kunnen uitoefenen als sommige van de curandi?

Het tweede vraagpunt houdt verband met het eerder aangehaalde standpunt van de regering dat bewust is afgezien van een delegatiebepaling. Volgens het voorstel blijft het huidige onderdeel b van het tweede lid van artikel 54 in stand: uitsluiting van hem die wegens een onherroepelijke rechterlijke uitspraak veroordeeld is tot een vrijheidsstraf van ten minste een jaar en daarbij tevens is ontzet van het kiesrecht. Het desbetreffende delict moet bij wet aangewezen zijn. Zou de Grondwet niet dienen te voorzien in een delegatiebepaling als men met de regering het kiesrecht als een grondrecht, misschien wel als een absoluut grondrecht beschouwt?

Wij zien met grote belangstelling naar de reactie van de regering uit.

De heer **Engels** (D66): Voorzitter. Met bijvoorbeeld de vrijheid van meningsuiting en het recht tot vereniging en vergadering behoort het kiesrecht tot de zogeheten rechten op politieke vrijheid. Het kiesrecht is het recht van burgers om de leden van de algemeen vertegenwoordigende organen, waaronder dus niet de Eerste Kamer, te kiezen. Op grond van artikel 4 van de Grondwet wordt dit recht gelijkelijk toegekend aan alle Nederlanders, hoewel de wet het kiesrecht ook aan vreemdelingen kan toekennen en dat voor de lokale volksvertegenwoordiging ook heeft gedaan. Daarmee is het kiesrecht een individueel grondrecht als alle andere klassieke rechten en vrijheden, al maakt de gegroeide partijdemocratie de oorspronkelijke gedachte van door kiezers gestelde kandidaten overwegend fictief.

Het opnemen in de Grondwet van het kiesrecht als grondrecht, direct aansluitend bij de gelijkheidsrechten, illustreert de ontwikkeling van dit recht als uitdrukking

van modern staatsburgerschap. Het geeft inhoud aan de aanspraak om zich in het openbaar bestuur te laten vertegenwoordigen en deel uit te maken van een volk dat zijn vertegenwoordigers uitkiest. Waar in het verleden het kiesrecht gebonden aan kentekenen van geschiktheid en maatschappelijke welstand, is het aantal gronden waarop men van het kiesrecht kan worden uitgesloten tegenwoordig zeer beperkt. Dat bevestigt de huidige rechtsopvatting dat het kiesrecht, afgezien van nationaliteit en leeftijd, aan iedere burger toekomt, ongeacht zijn waardigheid of geschiktheid.

Toch is de grondwetgever in 1983 uiteindelijk niet overgegaan tot het schrappen van alle uitsluitingsgronden. Dat geldt derhalve ook voor de in Grondwet en Kieswet vastgelegde uitsluiting van curandi, dat wil zeggen personen die wegens een geestelijke stoornis onder curatele zijn gesteld. Met de regering is de fractie van D66 van mening dat er geen redelijke gronden meer zijn voor deze beperking. De in de stukken genoemde uitspraak van Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State uit 2003 weerspiegelt de inmiddels veranderde opvattingen over het kiesrecht en de maatschappelijke positie van curandi.

Het lijkt mijn fractie moeilijk vol te houden dat curandi van het kiesrecht uitgesloten moeten blijven op grond van de veronderstelling dat zij als enige groep niet tot een verantwoorde uitoefening van dit recht in staat zou zijn. Wij vinden dat ook aan curandi in redelijkheid zoveel mogelijk zelfbeschikkingsrecht toekomt. Zij moeten niet per definitie buiten staat worden geacht hun kiesrecht uit te oefenen. Bovendien is niet langer verdedigbaar de paradoxale situatie dat de veel grotere groep van personen met zwaardere geestelijke stoornissen die zijn opgenomen in een instelling of anderszins onder feitelijk toezicht staan, wel over het kiesrecht beschikt. Dat zij niet onder curatele zijn gesteld hangt samen met het ontbreken van de noodzaak daartoe, aangezien zij niet meer aan het maatschappelijk verkeer deelnemen. Curandi blijken echter nog wel in staat op redelijke wijze hun belangen te behartigen en rechtshandelingen te verrichten. In die zin is er een wezenlijk verschil tussen bescherming van personen en beperking van rechten.

Voorzitter. Deze overwegingen leiden ertoe dat de fractie van D66 van harte met dit voorstel kan instemmen.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Voorzitter. Dit voorstel tot grondwetswijziging in eerste lezing laat zien dat ook de Grondwet levend recht is. Het is goed dat de regering naar aanleiding van een uitspraak van de Raad van State, weliswaar al wel drie jaar geleden gedaan, met dit voorstel komt en dat zij uit de drie varianten die mogelijk zijn om tegemoet te komen aan die uitspraak van de Raad van State, de meest principiële heeft gekozen. Anderen hebben hier al veel woorden aan gewijd; ik zal die niet herhalen.

Ik wil aandacht besteden aan twee zaken die met de onderhavige wijziging samenhangen. Velen hebben gezegd -- ik deel dat -- dat het stemrecht een individueel recht is en dat de drager van dat recht centraal behoort te staan. Dit recht geldt voor iedereen, behalve voor degenen die in artikel 54 worden genoemd, in casu delinquenten met een straf van minimaal een jaar die door een apart rechterlijk vonnis met onthouding van dit recht zijn

opgezadeld. Ook deze bepaling behoort volgens mij te verdwijnen. Ik vind het namelijk niet redelijk dat deze extra strafmaat bestaat in ons rechtsbestel. Ook delinquenten, ongeacht het misdrijf waarvoor zij veroordeeld zijn, zouden hun stemrecht moeten kunnen uitoefenen. Daarom vraag ik de minister waarom het principe dat zo sterk wordt aangehangen in het wetsvoorstel, niet wordt uitgebreid tot deze, naar ik aanneem, kleine groep.

De tweede zaak waarvoor ik aandacht wil vragen, is het stemmen bij volmacht. Anderen hebben hier ook al over gesproken. Ik geef nog een aantal argumenten waarom ik vind dat er veel voor te zeggen is om het stemmen bij volmacht af te schaffen in Nederland. De Raad van State heeft er in de richting van jonge democratieën herhaaldelijk op aangedrongen dat er niet bij volmacht moet worden gestemd vanwege de fraude die daarbij kan plaatsvinden. In de richtlijnen die je krijgt als verkiezingswaarnemer namens de Raad van Europa, staat ook altijd nadrukkelijk dat je daar goed op moet letten. En ook in Nederland duiken nog steeds berichten op -- de laatste keer bij de gemeenteraadsverkiezingen in het stadsdeel Bos en Lommer -- over misbruik van het stemmen bij volmacht.

Een andere reden om nog eens kritisch te kijken naar het stemmen bij volmacht, is gelegen in de experimenten die in het kader van nieuwe technologische ontwikkelingen zijn gehouden om het stemmen te vergemakkelijken. Enerzijds is het stemmen vergemakkelijkt doordat mensen nu niet meer alleen in hun eigen stembureau, maar overal kunnen stemmen. Verder zijn er experimenten met stemmen per telefoon of computer. Het stemgeheim moet uiteraard bewaard blijven, maar het zijn wel goede ontwikkelingen. Als er wordt doorgeslagen met het vergemakkelijken van het uitoefenen van het stemrecht, kan dat volgens mij gepaard gaan met het opheffen van het stemmen bij volmacht. Immers, het bezwaar dat mensen niet op de betreffende dag kunnen stemmen, is dan niet meer reëel omdat zij ook op een andere manier kunnen stemmen. Bovendien is het stemmen bij volmacht nog steeds fraudegevoelig, ook in Nederland. Verder kan de onderhavige uitbreiding van het aantal kiesgerechtigden met 20.000 mensen die geconcentreerd in inrichtingen wonen -- de heer Dölle noemde dat aantal -- een bron van fraude zijn. Mijn vraag aan de minister is dan ook of hij bereid is om in het licht van de jongste ontwikkelingen nog eens te kijken naar nut en noodzaak van het continueren van de mogelijkheid om te stemmen bij volmacht en hierover een notitie te schrijven.

In 1971 of 1972 is de stemgerechtigde leeftijd veranderd, als ik mij goed herinner. Ik mocht stemmen toen ik 21 was, maar meteen daarna werd de leeftijd verlaagd naar 18 jaar. Je kunt erover discussiëren of 18 jaar eeuwig de grens moet blijven. Ik denk van niet, omdat er een aantal aanwijzingen zijn dat mensen op een lagere leeftijd volwassen worden. Ik zal deze discussie hier niet verder voeren, maar zonder een profeet te willen zijn denk ik dat ook die grens ooit verlaagd zal worden naar 16 jaar.

*N

De heer **Van Raak** (SP): Voorzitter. Als het gaat om het kiezen van onze vertegenwoordigers, zijn wij eigenlijk allemaal onbekwaam. Er zijn geen objectieve criteria om te beoordelen of iemand in staat is een politieke keuze te maken, zo stelt de minister in de memorie van antwoord aan deze Kamer, en dat is terecht. De keuze voor een bepaalde politicus of partij is in hoge mate een zaak van intuïtie. Waarom vertrouw ik het die partij toe om mij de komende vier jaar te vertegenwoordigen? Waarom denkt die mijnheer of mevrouw ongeveer hetzelfde als ik? Zal hij of zij bij toekomstige problemen, waarvan wij nu nog geen weet kunnen hebben, ongeveer hetzelfde doen als ik? De keuze voor een bepaalde politicus of partij valt niet te beredeneren. Democratie draait niet om logica. Verkiezingen zijn een votum van vertrouwen.

De schrijver Multatuli noemde ooit de Tweede Kamer een pronkkamer van Nederlandse middelmatigheden, en hij bedoelde dat niet positief. Ook vond hij de volksvertegenwoordiging een "muzeum van misdadige nietigheden". Dat was niet aardig van hem, maar wel te begrijpen. Multatuli, die zichzelf terecht de beste Nederlandse schrijver ooit vond, was in de negentiende eeuw uitgesloten van het kiesrecht. Sinds 1848 had Nederland een rechtstreeks kiesrecht voor de Tweede Kamer, maar dit gold alleen voor mannen die voldoende personele belasting betaalden, zoals dat zo mooi heette. In 1848 mocht 11% van de Nederlanders stemmen, en daar behoorde deze berooide schrijver helaas niet bij.

Sinds 1848 is het deel van de bevolking dat kiesgerechtigd is, periodiek toegenomen. Geleidelijk verdwenen de financiële eisen en vanaf 1919 verdween ook de geslachtelijke eis. Wat overbleef, was de leeftijdseis, die weliswaar daalde van 23 naar 18 jaar, maar nog steeds is opgenomen in het huidige artikel 54 van de Grondwet. Een plannetje van de vorige minister voor Bestuurlijke Vernieuwing, waarin hij werd gesteund door Wouter Bos en ook door Leo Platvoet, zoals ik net hoorde, om de leeftijd verder te verlagen naar 16 jaar vond weinig gehoor, niet in de laatste plaats bij de betrokken jongeren zelf.

Volgens datzelfde artikel bleef uitsluiting mogelijk wegens het begaan van een delict en vanwege een geestelijke stoornis. De minister stelt nu voor om die laatste grond voor uitsluiting te schrappen. In navolging van de heren Dölle en Holdijk wil ik weten wat het wezenlijke verschil is tussen deze uitsluitingsgronden, omdat wij er nu een gaan schrappen, maar de leeftijdsgrens nog niet. Ik ben het eens met die leeftijdsgrens, maar wat is het wezenlijke verschil dat rechtvaardigt dat die andere uitsluitingsgrond wel wordt geschrapt?

Ik heb ook een vraag over de fraudegevoeligheid van dit voorstel, waar de meeste woordvoerders al aan hebben gerefereerd. In de memorie van antwoord aan deze Kamer deelt de minister de veronderstelling dat de betreffende kiezers in staat zijn, op een verantwoorde wijze een volmacht te geven. Is de minister het met ons eens dat deze kiezers ook een wel erg gemakkelijk object zijn voor het ronselen van volmachten? Hoe denkt de minister dit te voorkomen? De minister heeft al gezegd dat er geen aanwijzingen zijn dat hier structureel misbruik van

wordt gemaakt, maar het hoeft niet structureel te zijn om toch heel erg te zijn. Een prachtige circulaire naar de verpleeghuizen is natuurlijk altijd goed, maar misschien wat weinig.

Of Multatuli, als hij nu had geleefd, de volksvertegenwoordiging nog steeds een "pronkkamer van Nederlandse middelmatigheden" had gevonden, dat weten wij natuurlijk niet. Of de uitbreiding van het kiesrecht die wij vandaag mogelijk maken, kan voorkomen dat de Tweede Kamer "een muzeum van misdadige nietigheden" is, dat weten wij evenmin. Maar met dit voorstel laten wij wel zien dat wij niet bepalen welke mensen bekwaam zijn om ons te kiezen, en dat zou voor Multatuli toch een hele geruststelling moeten zijn geweest.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt enkele minuten geschorst.

!Ruimte voor de rivier!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:
- de planologische kernbeslissing Ruimte voor de Rivier (30080).

De beraadslaging wordt hervat.

Minister **Peijs**: Voorzitter. Dank voor de bijdragen van de leden van deze Kamer.

Wij praten vandaag over Ruimte voor de Rivier, een belangrijk dossier. De gevolgen van een overstroming zijn immers, maatschappelijk en economisch gezien, enorm door de toegenomen bevolkingsontwikkeling en de economische groei. Mede als gevolg van klimaatverandering neemt naar verwachting de kans op hoog water in de toekomst toe. De dreigende overstromingen in 1993 en 1995 hebben bewezen dat hoge rivierafvoeren niet moeten worden onderschat. Er zijn grenzen aan de mogelijkheden van dijkverhoging en dijkversterking. Bij nog hogere dijken zal de materiële schade nog groter zijn door een groter geïnvesteerd vermogen achter de dijk en hogere waterstanden achter de dijk bij een eventuele dijkdoorbraak. Met deze PKB wil het kabinet de trendbreuk Ruimte voor de Rivier in gang zetten. De trendbreuk betekent dat voortaan niet meer automatisch naar dijkversterking wordt gegrepen. Met de PKB dienen wij dus het algemeen belang. Wij beschermen 4 miljoen mensen in het rivierengebied. De nieuwe aanpak van de veiligheidsproblematiek vraagt om besluitvorming op nationaal niveau omdat door de nieuwe voorgestelde aanpak de veiligheidsproblematiek sterk is gekoppeld aan de ruimtelijke ordening. Maatregelen hebben niet alleen lokaal effect, maar ook boven- en benedenstrooms. Het gaat om een samenhangend pakket. De PKB is niet de enige maatregel voor de veiligheid tegen overstromingen. Momenteel worden de Maaswerken uitgevoerd om langs de Maas overstromingen te voorkomen. Vanaf het jaar 2001 worden alle dijken langs de Ooster- en de Westerschelde verbeterd. In het jaar 2003 heeft het kabinet besloten om 742 mln. ter beschikking te stellen voor de aanpak van de zwakke schakels langs de kust. Voor de aanpak van de meest urgente gevallen uit de tweede

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

toetsing van de primaire waterkeringen heeft dit kabinet al 420 mln. gereserveerd. Het volgende kabinet zal de resterende middelen voor de versterking van de waterkeringen 1,2 mld. moeten vinden. Dit is geen nieuws. Het is ook geen gevolg van het advies van de Prins van Oranje. Ik heb dit al op 19 september aan de Tweede Kamer laten weten tijdens de begrotingsbehandeling. Wij zagen dat voor de korte termijn, voor alle maatregelen tot het jaar 2011, 420 mln. nodig was. Voor de langere termijn moet de volgende regering, 1,2 mld. toevoegen. Ik heb dus niet op 25 oktober maar al op 19 september, een maand voor het advies van de Prins van Oranje, hierover het nodige gezegd.

De PKB Ruimte voor de Rivier kent twee doelstellingen. Het op het vereiste niveau brengen van de bescherming van het riviereengebied tegen overstromingen en een bijdrage leveren aan het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit van het riviereengebied. Het overgrote deel van de dijken is berekend op een maatgevende afvoer van de Rijn van 15.000 m³/sec bij Lobith en van de Maas van 3650 m³/sec bij Borgharen. Het kabinet heeft al in het jaar 2001 bij wet besloten dat uiterlijk in het jaar 2015 een Rijnafvoer van 16.000 m³/sec bij Lobith en een Maasafvoer van 3800 m³/sec bij Borgharen veilig moet worden kunnen verwerkt. Dat is een wet. Wij zitten nu dus in een gedoogsituatie.

De ruimtelijke kwaliteit van het riviereengebied staat onder druk. In de keuze van maatregelen om de rivier meer ruimte te geven, is daarom ook gekeken naar de kansen voor verbetering van de ruimtelijke kwaliteit van het riviereengebied. Inmiddels is een kwaliteitsteam opgericht onder leiding van de Rijksadviseur voor het landschap, die aan VROM verbonden is. Dit kwaliteitsteam zal bij de nadere uitwerking de verschillende initiatiefnemers adviseren over de wijze waarop een impuls gegeven kan worden aan de ruimtelijke kwaliteit van de betreffende gebieden.

De PKB kent ook twee belangrijke randvoorwaarden. In de eerste plaats dat er een beschikbaar budget is van 2,2 mld. In de tweede plaats moet het maatregelenpakket uiterlijk in 2015 zijn uitgevoerd zoals in 2001 bij wet is besloten.

Het nu voorliggende maatregelenpakket geeft duidelijkheid en is ook flexibel. Duidelijkheid is nodig om ervoor te zorgen dat in 2015 de veiligheid op orde is en flexibiliteit is gewenst om nieuwe inzichten te kunnen gebruiken die ongetwijfeld zullen ontstaan in de periode tot 2015. De mogelijkheid bestaat daarom om onder voorwaarden alternatieve maatregelen mee te nemen in de PKB. Dit kan via de zogenoemde programmatische aanpak die is vastgelegd in de PKB. Twee projecten: de hoogwatergeul Kampen en de hoogwatergeul Zutphen zijn in mijn ogen kansrijk om via de programmatische aanpak alsnog in de PKB opgenomen te worden. Daarvoor zullen dan wel innovatieve oplossingen moeten worden bedacht, want nu zijn de alternatieven nog erg duur.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): De hoogwatergeulen Kampen en Zutphen zijn eventuele nieuwe initiatieven, maar wij hebben ook gevraagd naar eventuele alternatieven voor al vastgelegde projecten als de hoogwatergeul bij Veessen-Wapenveld. Wil de minister

hierop ingaan, want wij zien met name uit naar flexibiliteit?

Minister **Peijs**: Ik zal dit zo meenemen als ik wat uitgebreider inga op Veessen-Wapenveld.

De fracties van de PvdA, GroenLinks en de VVD hebben vragen gesteld naar aanleiding van opmerkingen over de behandeling in de Eerste Kamer in een brief van Rijkswaterstaat. Ik wil alle misverstanden wegnemen: zowel de staatssecretaris als ik stellen de behandeling in de Eerste Kamer zeer op prijs. Ik had die behandeling echter graag aan de staatssecretaris gegund, want zij heeft drieëneuhalf jaar hard gewerkt aan dit dossier. Dit is een belangrijke, ingrijpende maatregel die een trendbreuk is in de manier waarop wij in Nederland met water omgaan. De staatssecretaris heeft in Europa ook een belangrijke rol gespeeld.

In het algemeen is snelheid in dit dossier ook wenselijk. Al sinds 2001 voldoen wij in het riviereengebied niet aan de wettelijke waterveiligheidsnormen. Ik acht het gewenst dat wij in 2015 aan die norm voldoen.

Hoe heeft het kunnen gebeuren dat Rijkswaterstaat op 19 september jongstleden een brief aan de inwoners van Lent heeft verstuurd waarin kort gezegd staat dat alles is afgerond na de behandeling in de Tweede Kamer? Die brief was bedoeld om de inwoners van Lent van hun onzekerheid te verlossen, maar ik zal er geen doekjes om winden, de bewoording is wel erg onhandig gekozen. De bedoeling was goed, maar ik wil het resultaat niet goed praten. De bewoners van Lent hadden sterk behoefte aan informatie; zij hebben lang in onzekerheid verkeerd als gevolg van de uitgebreide behandeling van de PKB in de Tweede Kamer. Die brief was bedoeld om hen te informeren over de stand van zaken. Je kunt je echter wel afvragen of de staatsrechtelijke bewustheid van de brieveschrijver niet tekort schiet.

In die brief staat dat het ministerie van Verkeer en Waterstaat en de gemeente Nijmegen in gesprek zijn over het initiatiefnemerschap van dit project. Dit klopt en dit is niet uniek. Van de 39 maatregelen zijn 10 maatregelen bestempeld als een soort koploperproject. De dijk teruglegging van Lent is een van die koplopers. Koploperprojecten zijn bedoeld om de vaart erin te houden. Voor zo'n project geldt dat vooruitlopend op de vaststelling van de PKB door de Eerste Kamer gewerkt wordt aan een nadere uitwerking van de plannen. Dit is allemaal bedoeld om in 2015 de veiligheid van het riviereengebied weer op orde te hebben.

Al in december 2004 heb ik een bestuursovereenkomst getekend met de provincie Noord-Brabant over de planstudie naar de ontpoldering van de Overdiepe Polder. De bewoners van deze polder hadden het heft in eigen hand genomen en zelf een plan ontwikkeld om droge voeten te houden. Hun kinderen speelden daarbij een heel belangrijke rol. Inmiddels zijn er ook afspraken gemaakt met de provincie Overijssel, de gemeente Zwolle en de gemeente Gorkum. Na vaststelling van de PKB wil ik dat voor alle maatregelen gaan doen. Ik ben daarom met de gemeente Nijmegen in gesprek over de dijkteruglegging bij de Lent. Overigens staat in die bestuursovereenkomst natuurlijk dat het projectbesluit niet eerder kan worden

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

genomen dan nadat de PKB definitief is vastgesteld. En dat is na de behandeling in de Eerste Kamer.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Deze wel heel grondige voorbereiding brengt de Eerste Kamer in een ongemakkelijke positie. Het zou inmiddels een beetje flauw zijn om nog nee te zeggen, aangezien dat zou leiden tot schadeclaims. U zei dat het staatsrechtelijk niet goed zat. Volgens mij zit u hartstikke fout.

Minister **Peijs**: De brief was staatsrechtelijk minder handig. Er is nog geen schop in de grond. Wij lopen ook helemaal geen risico op schadeclaims. Ruimte voor de Rivier is aangekondigd in de Nota Ruimte. In 2001 is een wet van kracht geworden waarin staat dat de waterveiligheid van het rivierenland in 2015 op orde moet zijn. Linksom of rechtsom zullen er maatregelen moeten worden genomen om aan die verplichting te kunnen voldoen. Wij kunnen van mening verschillen over de inhoud van de voorgestelde maatregelen, maar niet over het feit dat er hoe dan ook maatregelen moeten worden genomen.

Voorzitter. De heer Van den Berg merkte op dat de PKB een rijkswaterstaats- en geen landinrichtingsplan is. Ik wijs hem er dan wel op dat de PKB is opgesteld in samenwerking met de ministers van LNV en VROM. De PKB kent verder twee doelstellingen, namelijk veiligheid en ruimtelijke kwaliteit. Bovendien is er heel intensief samengewerkt met maatschappelijke organisaties, overheden, provincies, waterschappen en gemeenten. Er is met andere woorden weer heel wat afgepolderd. Al met al is het resultaat een mooi integraal plan. Tijdens de uitwerking van dit plan kan er natuurlijk altijd worden aangehaakt aan regionale ontwikkelingen.

Mevrouw Slagter vroeg mij om een reactie op de stelling dat de PKB integraal onderdeel van de Nota Ruimte had moeten uitmaken. De PKB is in de Nota Ruimte aangekondigd. Er was door de tijdsdruk op de Nota Ruimte namelijk niet genoeg tijd om de PKB uit te werken. Ruimte voor de Rivier is net als mijn Nota Mobiliteit een uitwerking van de Nota Ruimte. De voorliggende PKB is dus een invulling van de aankondiging in de Nota Ruimte.

De heer Van den Berg vroeg mij uit te leggen hoe kan worden gegarandeerd dat men in de PKB voldoende oog heeft voor ecologische, economische, cultuurhistorische en sociale opgaven. Hij vroeg met andere woorden naar de ruimtelijke kwaliteit. Ten behoeve van de PKB hebben wij een ruimtelijk kader opgesteld, zowel nationaal als regionaal. Daarin is een visie op de stroomgebieden opgenomen. Daarbij moest een belangrijke keuze worden gemaakt. Willen wij het bestaande behouden of moeten wij kiezen voor nieuwe ontwikkelingen. Dit ruimtelijke kader is gebruikt bij de keuze van de maatregelen. Bij de uitwerking zal de Rijksadviseur voor het Landschap, de heer Sijmonds, een belangrijke rol spelen.

Alle maatregelen in de PKB zijn noodzakelijk om aan de wettelijke norm te voldoen. Dat is de kern van het misverstand van vandaag. De Kamer lijkt namelijk te denken Dat Veessen-Wapenveld niet nodig is om aan de norm van 16.000 m²/sec te voldoen.

Wij gaan bij Feessen-Wapenveld inderdaad iets verder, maar wij hebben die maatregel nodig om verderop te kunnen voldoen aan die 16.000 m³. Als dat bij Feessen-Wapenveld niet wordt gedaan, moeten al vóór Deventer tot aan het IJsselmeer allerlei andere maatregelen worden genomen. Daar zouden veel meer mensen en bedrijven bij betrokken zijn. Alle maatregelen in de PKB zijn noodzakelijk om aan de wettelijke norm voor waterveiligheid te voldoen. Een en ander hangt samen met alles wat wordt gedaan aan de IJssel. Het gaat om een samenhangend pakket.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): U zegt dat de interpretatie mogelijk verkeerd is, maar bij de toelichting staat toch dat ter plaatse meer wordt bereikt dan strikt noodzakelijk is?

Minister **Peijs**: Ja, maar alleen ter plaatse. Als de maatregel niet bij Feessen-Wapenveld wordt genomen, dan moet bovenstreams, vóór Deventer, worden begonnen met andere maatregelen, tot aan het IJsselmeer.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Het gaat toch om de inlaat bij Lobith?

Minister **Peijs**: Nee, het hele riviereengebied moet aan die 16.000 m³ voldoen. Dat is de wettelijke norm.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Die 16.000 m³ komt bij Lobith binnen en moet verderop doorgeleid worden.

Minister **Peijs**: Ja, en om dat te kunnen doen, zijn de maatregelen bij Feessen-Wapenveld nodig.

De heer **Van den Oosten** (VVD): De minister veronderstelt dat sprake is van een misverstand over 16.000 m³ en 18.000 m³. Ik benadruk dat dat misverstand bij mij niet aan de orde is. Ik heb in mijn bijdrage aangegeven dat een deel van de voorgenomen investeringen -- in het antwoord van de minister aan de Kamer staat zelfs "eventuele" investeringen -- nodig is voor de kop op die 16.000. Nu er nog steeds onzekerheden zijn over dat getal van 18.000, tenzij de minister straks met een harde onderbouwing komt, vind ik het wijs dat delen van de investeringen die nodig zijn om die kop erop te zetten, daadwerkelijk worden ingezet. Ik geef toe dat er moed voor nodig is om nog eens te kijken naar een eenmaal in gang gezette trein. Is die kop bovenop al die investeringen wel nodig? Uit de brief die de minister noemde komt ook naar voren dat ervan uit wordt gegaan dat de pap eigenlijk al gestort is. Wij houden ons er in elk geval nog mee bezig.

Minister **Peijs**: Dat is volstrekt duidelijk.

De heer **Van den Berg** (SGP): In het verlengde hiervan merk ik het volgende op. De minister spreekt over de wet en over wat de wet voorschrijft. Ik ben het met collega Van den Oosten eens dat als het onmogelijk is om de waterinvoer van 18.000 m³ daar te laten passeren, wij ervoor moeten zorgen dat de wet genuanceerd in het landschap wordt toegepast. De wet kan wel wat

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

voorschrijven, maar als de werkelijkheid anders is, dan moeten wij daaraan een andere invulling geven. Ik ben dus niet zo onder de indruk van de wet. Ik zal overigens de laatste zijn die tot wetsovertreding aanzet.

Minister **Peijs**: Ik zou daar ook zeer van staan te kijken.

De heer **Van den Berg** (SGP): Er moet echter wel in de geest van de wet worden gehandeld.

Minister **Peijs**: In de wet staat geen 18.000 m³ voorgeschreven. In de wet is 16.000 m³ bepaald. Om benedenstrooms de 16.000 m³ te kunnen halen, is echter verlaging van de waterstand nodig. Ik zal direct nog de hele reeks van ingrepen in de IJssel voorlezen. Zal ik even ingaan op het langetermijnbeleid? Dan kunnen de leden daarna verdere vragen stellen. De verdieping voor 18.000 m³ behoort voor een deel tot het langetermijnbeleid.

De heer **Hamel** (PvdA): Niet alleen benedenloops maar ook bovenloops kan iets worden gedaan. Het is uiteraard onverstandig om wetten te maken die niet kunnen worden uitgevoerd. Ook in het buitenland gebeurt er van alles. Is in dat kader bezien of de instroom op dat punt nodig is? De minister spreekt over wat er benedenloops moet gebeuren. Deventer ligt volgens mij benedenloops en niet bovenloops.

Minister **Peijs**: Nee, Deventer ligt bovenloops. Het is veel moeilijker om bij Deventer iets te doen. Ik kan mij niet voorstellen dat wij Deventer onder willen laten lopen. Nogmaals, de maatregelen zijn niet gebaseerd op 18.000 m³/s. Er is een aantal projecten, waaronder de Noordwaard, Lent en Veessen-Wapenveld, waar iets meer wordt gedaan. Dat is echter nodig om benedenstrooms aan 16.000 m³/s te komen.

Bij het opstellen van de PKB is heel bewust gekeken naar ontwikkelingen op de lange termijn. Er bestaat geen absolute zekerheid over toekomstige afvoeren. Het is slechts bekend dat de afvoer in 1995 ruim 12.000 m³/s bedroeg. Niemand lijkt echter te twijfelen aan een toename van de afvoer in de komende eeuw. Recent uitgebrachte klimaatscenario's van het KNMI onderschrijven dit. Deskundigen noemen in het kader van een Nederlands-Duitse studie verschillende aantallen. Regeren is echter vooruitzien. In dat licht is bij het ontwerpproces, gebaseerd op de wettelijke norm van 16.000 m³/s, ook vooruitgekeken. Daarom is op een paar punten uitgegaan van 18.000 m³/s als richtinggevende afvoer. Op die punten grijpen wij toekomstvast in. Hiervan zal ik een voorbeeld geven.

Tussen Schoonhoven en Krimpen aan de Lek hebben wij tien jaar geleden na de hoogwaterstanden de dijken verhoogd. Nu komen wij alweer terug. De mensen daar zijn buitengewoon boos: had je het tien jaar geleden, toen je ook met die bulldozer in mijn voortuin zat, niet meteen goed kunnen doen?

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Dit voorbeeld gaat over de uitvoering. Komt de minister nog terug op de scenario's? De scenario's van het KNMI zijn weer

gebaseerd op die van het IPPC. Er is gekozen voor het somberste scenario.

Minister **Peijs**: Nee, dat is niet zo.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Ik krijg daarop dan graag nog een toelichting. De koppeling is voor mij nog onbegrijpelijk. Hoe komt de minister nu aan die 18.000 m³/s?

Minister **Peijs**: Ik kom daar nog op terug.

De heer **Walsma** (CDA): Ik sluit mij bij de vraag van mevrouw Slagter aan. In onze stukken wordt gesproken over de instroom bij Lobith, 16.000 of 18.000 m³/s. Als het water verder doorstroomt in het land, dan kom je inderdaad verschillende problemen tegen. In deze PKB gaat het echter om een instroom van 18.000 m³/s bij Lobith. De minister schuift dit nu terzijde.

Minister **Peijs**: Nee, zo staat het niet in de stukken. De wettelijke norm voor waterveiligheid is 16.000 m³/s bij Lobith, waarmee is gewerkt in het ontwerpproces. Er is gekeken naar 600 maatregelen. De gekozen 39 maatregelen zorgen er samen voor dat wij aan de wettelijke norm voldoen. Indien wij bijvoorbeeld een van de maatregelen aan de IJssel niet uitvoeren, wordt niet voldaan aan de norm van 16.000 m³/s bij Lobith. Op sommige plekken is een maatregel ontworpen die op die plek meer doet dan wettelijk is voorgeschreven, maar dit is wel noodzakelijk om aan de wettelijke norm te voldoen. Het water "zet zich terug" als wij benedenstrooms te weinig doen. Als de zeespiegel stijgt, zal ook de waterstand in de rivieren stijgen.

De heer **Van den Oosten** (VVD): Het programma is nu zodanig, dat een veilige afvoer van 15.000 m³/s bij Lobith mogelijk is, zonder de hoogwatergeul ter plekke. In de PKB wordt nu deze norm van 15.000 m³/s verhoogd naar 16.000 m³/s. Dat is "maar" 1000 m³/s meer. Vanwege die 1000 m³/s is volgens de minister sowieso de hoogwatergeul nodig. Is het zo dat er maar een stukje extra is meegenomen om daar zonodig 16.000 m³/s te kunnen afhandelen? Ik kan mij eerlijk gezegd niet goed voorstellen dat een verschil van slechts 1000 m³/s zoveel verschil maakt en een dergelijke ingreep in het landschap nodig maakt.

Minister **Peijs**: Dan moeten wij toch iets doen aan de verbeeldingskracht van de heer Van den Oosten, want het is wel degelijk het geval. Om de norm van 16.000 m³/s bij Lobith te halen, hebben wij benedenstrooms bij Veessen/Wapenveld een capaciteit van 18.000 m³/s nodig. Op de plek zelf doen wij iets meer, zoals ook bij Nijmegen, omdat wij daar absoluut toekomstvast willen werken. Stel dat wij tegen de bedrijven die nu last ondervinden zeggen dat wij ons instellen op minder, dan moet ik verder alle uiterwaarden vergraven, om benedenstrooms aan 16.000 m³/s te komen. Ik moet dan gebieden afgraven die onder de Vogel- en Habitatrichtlijn vallen. Als u dat wilt, wens ik u veel succes. Er gaan dan bijzondere landschappelijke waarden verloren. Op zekere

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

dag is de capaciteit toch te weinig, en dan sta ik weer bij de desbetreffende landbouwers op de stoep. Die zullen dan vragen: had u het niet in één keer goed kunnen doen, zoals bij Schoonhoven en Krimpen aan de Lek? Bij de Noordwaard, Nijmegen en Veessen/Wapenveld doen wij net iets meer. Daarmee zijn wij toekomstvast, en dan hoeven wij over tien jaar niet meer bij die mensen op de stoep te staan.

De heer **Van den Oosten** (VVD): In de PKB is er ook sprake van ruimtereserveringen. Mijn fractie vindt dat heel verstandig. Volgens mij betekent dit dat de bestemming ter plekke niet kan veranderen. Ik zie dat als een soort voorbereidingsbesluit bij een bestemmingsplan. Als de bestemming agrarisch is, blijft deze agrarisch. Het reserveren van ruimte is iets anders dan het daadwerkelijk in het veld tot uitvoering komen van een investering. Als u bevreesd bent voor extra kosten in het geval dat u de ruimte ooit nodig hebt in verband met de norm van 18.000 m³/s, omdat er veranderingen zijn opgetreden in het gebruik van de ruimte, dan kan het toch in de reserveringssfeer zo worden geregeld dat de ruimte in elk geval wordt gereserveerd, zoals elders ook gebeurt in de PKB? Wij kunnen dan later bezien, bijvoorbeeld op basis van nader wetenschappelijk onderzoek, of het echt nodig is. In feite zegt u tegen het nieuwe kabinet dat dit ervoor moet zorgen dat er middelen komen voor de verhoging van het bedrag van 420 mln. naar maximaal 1,6 mld. voor de maatregelen op korte termijn. Ik zie dan echter liever dat het volgende of daaropvolgende kabinet zich alsdan buigt over maatregelen waarvan wij nu niet zeker weten of zij nodig zijn, maar waarvoor wij wel de ruimte hebben gereserveerd. Als er dan een investering nodig is, laat het kabinet dan naar het geld kijken, maar laten wij het geld dat wij nu hebben op korte termijn gebruiken. Dat is veilig voor de mensen.

Minister **Peijs**: Ruimte voor de Rivier is echt een trendomslag. Wij hebben het niet over het bedrag van 1,6 mld. dat op tafel moet komen en waarvan ik al 420 mln. bij elkaar heb geschaapt op mijn begroting. Wij hebben het nu over veiligheid. Op een gegeven moment trad de prins naar buiten. Op het ministerie was er toen al heel veel gedaan, maar als een lid van het Koninklijk Huis iets roept, wordt iedereen kennelijk wakker.

Toen schrok iedereen van wat er aan de hand was. Als ik doe wat de heer Van den Oosten zegt, dan doe ik voorlopig niets. Iedereen kent de RO-procedures in dit land. Iedereen kent de doorlooptijd van een project in dit land. Je moet praten met de bewoners om tot goede regelingen te komen, er moet een fatsoenlijke schaderegeling komen, mensen moeten kunnen kiezen of zij hun huis op de dijk, aan de dijk, in de geul of waar dan ook willen hebben en waar zij hun bedrijf willen hebben. Als ik doe wat de heer Van den Oosten zegt, dan ben ik in 2015 niet klaar. Als er dan een overstroming komt en het rivierwater is te hoog, dan zegt iedereen: wie was toen ook alweer minister? Parlementaire enquête, mevrouw Peijs, waar was u toen? Ik maak mij er dus echt zorgen over dat wij maar opschuiven en opschuiven. Er is een wet aangenomen in 2001, ook in deze Kamer, dat wij in 2015 voldoen aan 16.000 kub.

De heer **Van den Oosten** (VVD): Het is maar goed om misverstanden meteen uit de wereld te helpen. Tot 16.000 komt u ons niet tegen. U komt ons tegen boven de 16.000. U zegt elders in de PKB: wij reserveren ruimte. Alleen doet u op een aantal plekken ook investeringen in het kader van die kop erop naar de 18.000. Is het dan niet mogelijk om voor dat onderdeel alleen die ruimte te reserveren, zodat daar een investering kan plaatsvinden als later blijkt dat het nodig is? Verder hebt u gelijk zoals u de procedures schetst.

Minister **Peijs**: Als later blijkt dat het nodig is, dan is het te laat. Dan hebben wij dus een overstroming.

De heer **Walsma** (CDA): U zegt dat het niet in eerste instantie gaat om het binnenstromen van 18.000 kub bij Lobith. Ik heb de stukken er nog even op nageslagen en dat is wel degelijk het geval. Als er inderdaad op een gegeven moment gekozen zal worden voor de instroom van 18.000 kub bij Lobith -- waar in dat stuk omstandig over gesproken wordt -- welke consequenties heeft dat dan ten aanzien van het IJsselgebied en Overijssel? U praat nu over die 18.000 naar aanleiding van een instroom van 16.000 kub. Als de instroom dan 18.000 is zoals de stukken aangeven, wat zijn dan de consequenties? Die zijn niet te overzien dan.

Minister **Peijs**: Voorzitter. Wij hebben het helemaal niet over 18.000 bij Lobith. Wij hebben het over een wettelijke norm van 16.000 bij Lobith.

De heer **Walsma** (CDA): De stukken geven duidelijk aan dat er rekening gehouden moet worden met het feit dat de instroom bij Lobith 18.000 kan worden.

Minister **Peijs**: Nee.

De heer **Walsma** (CDA): Jazeker. Zo staat het erin.

Minister **Peijs**: Er is een aantal plaatsen zoals de Noordwaard en Veessen-Wapenveld waar wij toekomstvast bezig willen zijn. Als je dat niet doet, kom je niet aan je 16.000 kub benedenstreams en dan moet je ook kijken wat je met Deventer doet. Alle alternatieven die er zijn voor als je Veessen-Wapenveld niet op deze wijze doet, zijn vele malen duurder. Ik heb het volgens mij de heer Van den Oosten zelf ook horen zeggen. Zij zijn vele malen duurder en je moet er veel meer voor overhoop halen, zodat het veel meer mensen zal treffen en veel meer bedrijven.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): U zegt dus eigenlijk: wij moeten voldoen aan 16.000 en daartoe hebben wij een aantal bijzondere maatregelen, namelijk Lent, Veessen-Wapenveld en de Noordwaard. De nodige ingrepen zijn wel dusdanig dat wij daardoor meer kunnen verwerken, maar als wij dat niet doen, komen wij niet aan die 16.000 toe. Kunt u iets zeggen over wat het verschil dan is? Stel je zou Lent en Veessen-Wapenveld niet doen, zijn daar ook berekeningen van?

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Minister **Peijs**: Het alternatief is dat wij alle uiterwaarden zullen moeten vergraven. Ik wens u veel succes met de minister van LNV en de Vogel- en habitatrictlijn.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Ik denk dat er een heleboel alternatieve plannen zijn geweest. Ik denk ook dat een aantal alternatieve plannen behoorlijk snel aan de kant geschoven is.

Minister **Peijs**: Nee, niet behoorlijk snel. Er is een heel zorgvuldige afweging gemaakt, ook op het budget. Ik heb enkelen van u horen zeggen: het geld dat u overhoudt, moet u in de rest van de waterveiligheid steken. Op deze manier houd ik niets over, maar kom ik integendeel tekort. Ik heb een budget van 2,2 mld. en niet meer. Daarom is de afweging gemaakt: wat brengt ons met dit budget de grootste veiligheid met de minste ellende voor mensen.

De heer **Van den Berg** (SGP): Ik heb het idee dat het wat welles en nietes wordt en daar schieten wij niet veel mee op. Ik heb er nog wat stukken bij gepakt en daarin staat dat het kabinet rekening houdt met een maximale Rijnaafvoer van 18.000 m³/sec. Daar spreken wij over, dat staat in de beantwoording van de minister. Daar kan toch geen misverstand over bestaan? Als er sprake is van een misverstand, stel ik voor om de beraadslaging te schorsen zodat wij daarover met elkaar in alle rust helderheid over kunnen krijgen. Anders spelen wij immers hocus pocus.

Minister **Peijs**: Zal ik niet een klein stukje verder gaan? Misschien wordt het dan duidelijker. Er is immers ook een probleem met de tijd.

De **voorzitter**: De Kamer vraagt om een schorsing van het debat.
**

De heer **Van den Berg** (SGP): Ik doe een ordevoorstel.

De heer **Hamel** (PvdA): De PvdA-fractie steunt dat.

De **voorzitter**: Ik zie dat de fracties van de SP, GroenLinks en het CDA het ordevoorstel ook steunen. Ik stel voor om tien minuten te schorsen.
**

De vergadering wordt van 17.21 uur tot 17.38 uur geschorst.

De **voorzitter**: Wij zijn bij het antwoord van de regering, maar de heer Van den Berg heeft verzocht om mede namens de andere woordvoerders het woord te voeren.
**

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter. Wij woordvoerders hebben met elkaar overlegd over de stukken die het ministerie van Verkeer en Waterstaat aan ons heeft gestuurd. Daarin staan onduidelijkheden en verschillende aannames. Alvorens het debat voort te zetten, willen wij meer duidelijkheid. Wil de minister ons die verschaffen? Zodra wij duidelijker stukken in ons bezit hebben, kunnen wij die bestuderen. Daarna verzoeken wij

u, Voorzitter, om de beraadslaging op een bepaald moment in december voort te zetten.

Minister **Peijs**: Voorzitter. Als de leden van deze Kamer vinden dat de stukken onduidelijk zijn, moeten wij betere stukken aanleveren die kristalhelder zijn. Ik doe dat graag en zal ze aanleveren. Ik zou het wel op prijs stellen als ik een stuk terugkreeg waarop staat aangegeven wat er precies onduidelijk is, zodat wij gericht te werk kunnen gaan.

De **voorzitter**: Ik zie dat de leden het hiermee eens zijn. De behandeling van dit wetsvoorstel wordt in december voortgezet.
**

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

!Wilsonbekwamen!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:
- **het wetsvoorstel Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot het vervallen van de bepaling over het uitsluiten van wilsonbekwamen van het kiesrecht (30471).**

De beraadslaging wordt hervat.

Minister **Remkes**: Voorzitter. Het is mij een groot genoegen om vandaag met uw Kamer dit voorstel te mogen behandelen. Ik zeg uw Kamer dank voor de medewerking dat nog vandaag, voor 22 november, dit voorstel hier in behandeling komt, zodat na 22 november de overzijde het zo snel mogelijk in tweede lezing kan behandelen en uitbreiding van de groep van kiesgerechtigden binnen afzienbare tijd kan worden gerealiseerd. Wij spreken vandaag immers over het vergroten van de groep kiesgerechtigden. Het gaat weliswaar om een relatief beperkt aantal potentiële kiezers, in aantal ongeveer 20.000. Het voorstel komt neer op het maken van een einde aan de uitsluiting van het kiesrecht van hen die krachtens een onherroepelijke rechterlijke uitspraak wegens een geestelijke stoornis onbekwaam zijn rechtshandelingen te verrichten. Het betreft hier, kort gezegd, de uitsluiting van curandi.

De wijziging zelf is simpel en betreft het schrappen van een onderdeel van een artikel. Het probleem dat erachter schuilgaat, is complexer, omdat het raakt aan een van de fundamentele rechten in onze samenleving, namelijk het kiesrecht voor de algemeen vertegenwoordigende organen. Over de vraag wie dat recht mogen uitoefenen, zijn aan het eind van de negentiende en aan het begin van de vorige eeuw felle debatten gevoerd, in deze Kamer maar ook daarbuiten. Het is een groot genoegen om te constateren dat deze uitbreiding tot aanmerkelijk minder emotie en tot een veel bredere instemming leidt.

De directe aanleiding voor het voorstel is een uitspraak van de Afdeling Bestuursrechtspraak van de